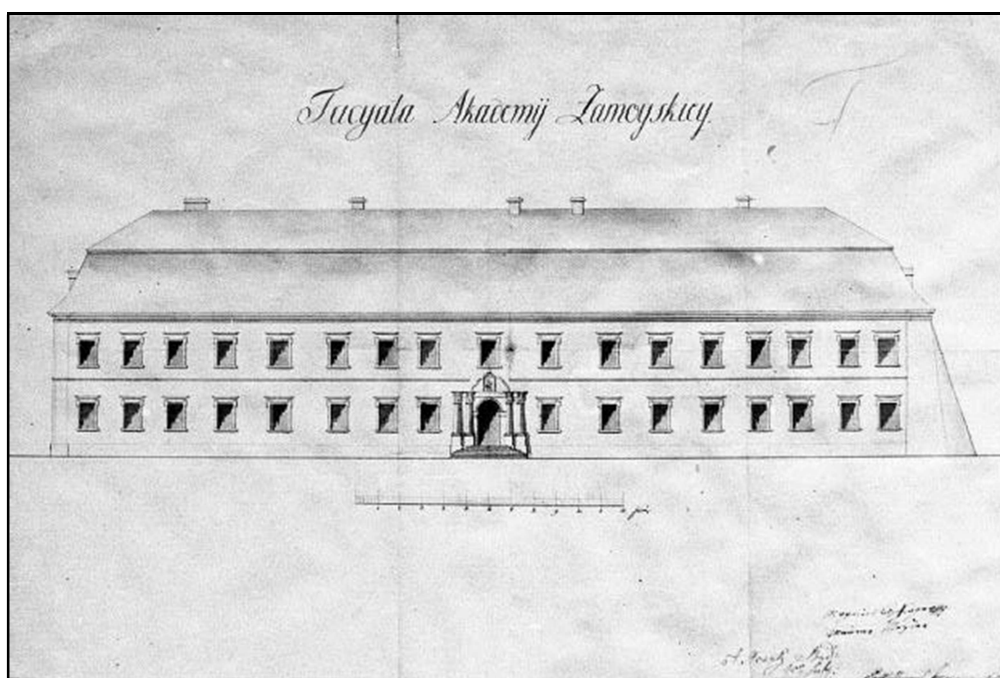

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH DLA ELEWACJI, DETALU
ARCHITEKTONICZNEGO I POLICHROMII BUDYNKU AKADEMII ZAMOJSKIEJ
W ZAMOŚCIU**

Autor dokumentacji: mgr Natalia Pawłowska

Autor fotografii: mgr Natalia Pawłowska
mgr Małgorzata Rzepecka

Autor badań: mgr Natalia Pawłowska
mgr Małgorzata Rzepecka

Warszawa, sierpień 2013 r.

Dokumentacja chroniona prawem autorskim Dz. U. Nr 24 poz.83 z 23.04, 1994 r.
Wszelkie zmiany, powielanie, udostępnianie osobom trzecim bez zgody autora zabronione.

I. PRZEDMIOT OPRACOWANIA I DANE IDENTYFIKACYJNE OBIEKTU

1.1. Przedmiot opracowania:

Opracowanie obejmuje wykonanie programu prac konserwatorskich dla detalu architektonicznego oraz polichromii budynku Akademii Zamojskiej mieszczącej się przy ul. Akademickiej 8 w Zamościu, objętej ochroną konserwatorską, wpisanej do rejestru zabytków pod nr A/1249, decyzja KL-534/19/84 z dnia 24 października 1984 r., wydana przez WKZ w Zamościu (d. nr w rejestrze zabytków woj. Zamojskiego A/301)

1.2. Opracowanie:

mgr Natalia Pawłowska – dyplomowany konserwator zabytków nr dyplomu 1400/122652/2008 UMK Toruń

mgr Małgorzata Rzepecka – współpraca

1.3. Podstawa opracowania:

1. Zlecenie firmy projektowej
PAS Projekt Archi Studio
Ul. Plantowa 5, 05-830 Nadarzyn
2. Oględziny obiektu
3. Dokumentacja fotograficzna.
4. Dokumentacja badawcza i projektowa:
 1. *Zamość Akademia. Badania architektoniczno-konserwatorskie*, wyk. Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków Politechniki Krakowskiej, prof. dr W. Zin, doc. W. Grabski, dr. inż. arch. A. Kadłuczka; opr. 1973r.,
 2. *Akademia Zamojska. Badania architektoniczne – I etap*. Rejestracja ; autor: arch. J. Radzik, PP PKZ O/Zamość; 1985 r.
 3. *Akademia Zamojska. Badania architektoniczne – I etap*. Część fotograficzna ; autor: arch. J. Radzik, PP PKZ O/Zamość; 1985 r.
 4. *Sprawozdanie z badań sondażowych elewacji Akademii w Zamościu*, t. A (rysunki), autor: mgr. inż. arch. W. Bentkowski, U. Fidecka, Zamość 1988 r.
 5. *Sprawozdanie z badań sondażowych elewacji Akademii w Zamościu*, t. B (część opisowa i fotograficzna), autor: mgr. inż. arch. W. Bentkowski, U. Fidecka, Zamość 1988 r.
 6. *Badania architektoniczno-konserwatorskie d. Akademii w Zamościu*; autor: U. Fidecka; marzec 1995

7. *Akademia Zamojska. Studium architektoniczno-konserwatorskie*; autor: mgr inż. arch. Andrzej Cygnarowski, mgr Urszula Fidecka; Kraków- Zamość – Warszawa 2009
8. *Akademia Zamojska. Uzupełniające badania architektoniczne. T 1* (dokumentacja tekstowa, Ilustracje, Rysunki); autor: mgr Iwona Bartnik, mgr Hubert Kosiniec, Warszawa 2013
9. *Akademia Zamojska. Uzupełniające badania architektoniczne. T 2* (fotografie); autor: mgr Iwona Bartnik, mgr Hubert Kosiniec; Warszawa 2013
10. *Akademia Zamojska. Uzupełniające badania architektoniczne. T 3 – Sprawozdanie z);* autor: mgr Iwona Bartnik, mgr Hubert Kosiniec; Warszawa 2013
11. *Akademia Zamojska. Uzupełniające badania architektoniczne. Wyk. Mgr I. Barwnik, mgr. H. Kosiniec, Warszawa 2013 tom III – Sprawozdanie z badań odkrywkowych, stratygraficznych i identyfikacyjnych polichromii Akademii Zamojskiej;* autor: S.Pawełkiewicz
12. *Badania architektoniczne parteru skrzydła zachodniego Akademii Zamojskiej,* autor: arch. M. Gmyz, mgr E. Lorentz; 1996r.
13. *Akademia w Zamościu. Studium historyczne,* oprac. Bogumiła Sroczyńska, Jadwiga Szponar, Zamość 1986 r

Kartografia:

14. Plan Zamościa z roku 1772 (?), skala 1:3600, oprac. F. Buzdogany, repr. [w:] *Studium architektoniczno – konserwatorskie*; autor: mgr inż. arch. Andrzej Cygnarowski, mgr Urszula Fidecka; Kraków – Zamość – Warszawa 2009 r., Archiwum Urzędu Miasta w Zamościu, il. A/5. 2. Plan Zamościa z 2 poł. XVIII w. z Archiwum Wojskowego w Wiedniu, repr. [w:] *Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. A/7.
15. Ikonografia
16. Widok Akademii na planie perspektywicznym Zamościa z ok. 1605 r., Braun Georg, Hogenberg Frans, *Zamoscium. Nova Poloniae civitas, a magnifico eius regni Cancelario a fundamentis exstructa*, miedzioryt [w:] *Civitates orbis terrarum*, t. VI, Kolonia 1618.
17. Widok Akademii Zamojskiej na rycinie Jakuba Lauro z ok. 1602 r. (wyd. 1617 r.), repr. [w:] Lewicka Maria, *Rycina ku czci Jana Zamoyskiego. Nowe materiały do ikonografii Szarogrodu i Zamościa*, Biuletyn Historii Sztuki, R. XVIII, nr 1, Warszawa 1956, s. 137.
18. Widok Akademii Zamojskiej od strony południowej z ok. poł. XVII w. na tzw.

- Obrazie Bukowińskim, repr. [w:] *Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/5.
19. Oblężenie Zamościa przez wojska szwedzkie w 1657 r. (?), repr. [w:] Herbst Stanisław, Zachwatowicz Jan, *Twierdza Zamość*, Warszawa 1936, s. 41 (ryc. 17).
20. *Widok* Zamościa od południa, rys. J. Franza Brudera (1812 r.), Muzeum Zamojskie w Zamościu.
21. Plan Zamościa z 1704 r. (tzw. szwedzki) i widok od strony północnej (rysunek pod planem), repr. [w:] Czołowski Aleksander, *Plan i widok Zamościa w 1704r.*, [w:] *Szymon Szymonowicz i jego czasy*, pod red. S. Łempickiego, Zamość 1929, s. 199.
22. Akademia Zamojska, elewacja zachodnia, stan sprzed 1765 r., Muzeum Zamojskie w Zamościu; repr. [w:] *Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/10.
23. *Facyata Akademij Zamoyskiej* (elewacja zachodnia), stan z roku 1809 r., Archiwum Państwowe w Radomiu, Dokumenty i plany Zamościa. Zamość 1786-1816, sygn. 122244, s. 68; repr. [w:] *Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/11.
24. Akademia Zamojska. Uzupełniające badania architektoniczne.

Rzuty i przekroje:

25. *Planta dolna* (rzut parteru), stan z roku 1809 r., Archiwum Państwowe w Radomiu, Dokumenty i plany Zamościa. Zamość 1786-1816, sygn. 122244, s. 73; repr. Akademia zamojska. *Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/12.
26. *Planta górnego piętra* (rzut piętra), stan z roku 1809 r., Archiwum Państwowe w Radomiu, Dokumenty i plany Zamościa. Zamość 1786-1816, sygn. 122244, s. 71; repr. Akademia zamojska. *Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/13.
27. Akademia Zamojska. Rzut skrzydła zachodniego, stan sprzed 1816 r. (oprac. ppłk Leonard Jodko), repr. *Badania architektoniczne parteru skrzydła zachodniego Akademii Zamojskiej*, autor: arch. M. Gmyz, mgr E. Lorentz; 1996 r., Archiwum WUOZ w Lublinie, Delegatura w Zamościu, sygn. N-2717, s. 4.
28. Akademia Zamojska. Przekrój skrzydła północnego, plan piętra, stan z 1809 r. (wykonany przez ppłk Leonarda Jodko), repr. *Akademia zamojska. Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/14.
29. Akademia Zamojska. Rekonstrukcja rzutu parteru w 1809 r., oprac. K. Dumala; repr. *Akademia w Zamościu. Studium historyczne*, oprac. Bogumiła Sroczyńska, Jadwiga

- Szponar, Zamość 1986 r., Archiwum WUOZ w Lublinie, Delegatura w Zamościu, sygn. N-2158.
30. Akademia Zamojska. Rekonstrukcja rzutu piętra w 1809 r., oprac. K. Dumała; repr. *Akademia w Zamościu. Studium historyczne*, oprac. Bogumiła Sroczyńska, Jadwiga Szponar, Zamość 1986 r., Archiwum WUOZ w Lublinie, Delegatura w Zamościu, sygn. N-2158.
 31. Akademia Zamojska. Północna część gmachu, rzut piętra oraz przekrój przez skrzydło zachodnie, stan z 1839 r./rys. z 1840 r. (z pokazaniem prac prowadzonych przy otworach okiennych, otworach drzwiowych, podłogach i piecach); repr. *Akademia zamojska. Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/19.
 32. Akademia Zamojska. Skrzydło północne (i fragm. południowego), rzut piętra oraz przekrój przez to skrzydło, stan z 1842 r. (z pokazaniem prac prowadzonych przy otworach okiennych od strony dziedzińca); repr. *Akademia zamojska. Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/20.
 33. Akademia Zamojska. Rzut dachu i przekrój przez wieżbę, stan z 1852 r., repr. *Akademia zamojska. Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/21.
 34. Akademia Zamojska. Fragment rzutu piętra w skrzydle południowym, przekroje przez skrzydła południowe i wschodnie, stan z 1856 r. (z pokazaniem prac prowadzonych przy stropach nad piętem), repr. *Akademia zamojska. Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/22.
 35. Akademia Zamojska. Skrzydło zachodnie, rzut parteru i piętra oraz przekrój przez to skrzydło, stan z 1855 r./rys. z 1857 r. (z pokazaniem prac prowadzonych przy wzmocnieniu sklepień nad pomieszczeniami parteru oraz stropów nad pomieszczeniami piętra), repr. *Akademia zamojska. Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/23.
 36. Akademia Zamojska. Fragment rzutu piętra – skrzydło południowe i wschodnie, przekrój przez skrzydło wschodnie, stan z 1856 r./rys. z 1857 r. (z pokazaniem zakresu przemurowań otworów okiennych), repr. *Akademia zamojska. Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/24.

37. Akademia Zamojska. Rzut piwnic, stan z 1859 r., repr. *Akademia zamojska. Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/25.
38. Akademia Zamojska. Rzut parteru, rzut piętra, przekrój przez skrzydło wschodnie, przekrój przez skrzydło południowe, widok elewacji zachodniej, widok i przekrój studni znajdującej się pośrodku dziedzińca, stan z 1859 r., repr. *Akademia zamojska. Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/26.
39. *Gmach b. Akademii*. Przyziemie (rzut parteru, skala 1:200), stan z 1929 r., repr. *Akademia zamojska. Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/28.
40. Akademia Zamojska, rzut parteru, stan sprzed 1939 r., repr. *Akademia zamojska. Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/29.
41. Akademia Zamojska, rzut parteru, stan sprzed 1939 r., repr. *Akademia zamojska. Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/30.
42. Akademia Zamojska, rzut parteru, skala 1:100, stan sprzed 1939 r., repr. *Akademia zamojska. Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/31.
43. Akademia Zamojska, rzut piętra, skala 1:100, stan sprzed 1939 r., repr. *Akademia zamojska. Studium architektoniczno – konserwatorskie...*, il. B/32.
44. Inwentaryzacja architektoniczna, skala 1:100, wyk. przez Pracownię Projektowo-Konserwatorską Katedry Historii Architektury Polskiej Politechniki Krakowskiej pod kierunkiem prof. dr inż. arch. Wiktora Zina i doc. dr inż. arch. Władysława Grabskiego, oprac. inż. E. Frankowska, 1968 r., Archiwum WUOZ w Lublinie, Delegatura w Zamościu, sygn. 798. 21. Inwentaryzacja architektoniczna elewacji Akademii Zamojskiej, oprac. Przedsiębiorstwo Geologiczno – Fizjograficzne i Geodezyjne Budownictwa GEOPROJEKT, Warszawa, ul. Biała 3; 1982 r.
Archiwum Państwowego Liceum Ogólnokształcącego im. J. Zamoyskiego w Zamościu.
45. Inwentaryzacja architektoniczna Akademii Zamojskiej, skala 1:100 (rzut poziomy piwnic, rzut poziomy parteru, rzut poziomy I piętra, rzut poziomy poddasza, rzut poziomy dachu, przekroje wzdłużne i poprzeczne skrzydeł: zachodniego, południowego, wschodniego i północnego, widoki elewacji), mgr inż. arch. Małgorzata Golenko, mgr inż. arch. Sławomir Golenko, PAS Projekt Archi Studio, Nadarzyn 2013, (dokumentacja w posiadaniu autorów).

II. HISTORIA OBIEKTU¹

Kalendarium

1591-1594

Historia budynku Akademii Zamojskiej w Zamościu bierze swoje początki w latach 1591-1594, kiedy to powstał pierwszy budynek Akademii zwany Hippeum. Miała wtedy miejsce adaptacja stajni kanclerskich dla potrzeb Akademii. W tym czasie powstała także zabudowa uzupełniająca czyli drukarnia, biblioteka oraz dwie bursy. Brak niestety pełnej wiedzy na temat rozpoczęcia tych inwestycji, a podane daty są oparte na pierwszych informacjach o budowie i organizacji obiektu.

W 1592 roku powstała drukarnia, jak wynika z informacji w rękopisie M. Potockiego z 1862 roku.

Zajęcia dydaktyczne zostały rozpoczęte w roku 1594, kiedy to Jan Zamoyski, fundator Akademii zwrócił się do papieża Klemensa VIII o zatwierdzenie uczelni. Oficjalnie wykłady nie były jeszcze wtedy prowadzone, ale zajęcia się odbywały. W budynku przeznaczonym dla pięciu katedr zostało umieszczonych pięć audytoriów i dziewięć komnat, a sam budynek był wyposażony w cztery kominy. Pod koniec roku 1594 papież Klemens VIII wydał trzy bulle zatwierdzające fundację Akademii Zamojskiej, nadając jej prawa uniwersytetu.

1595

W tym roku miała miejsce pierwsza inauguracja roku akademickiego.

Rozpoczęto także prace przy naprawie przeciekających dachów oraz tymczasowych pomieszczeń, które trwały najprawdopodobniej do roku 1597.

1600

W roku 1600 zmarł dotychczasowy architekt Bernardo Morando, a kierownictwo nad budową Zamościa przejął Andrzej Nalewajko.

W lipcu 1600 roku Jan Zamoyski wystawił akt fundacyjny Akademii Zamojskiej. W testamencie Jana Zamoyskiego z września 1600 roku pojawia się zapis, który zapowiada budowę nowego gmachu Akademii „(...) acz potem z gruntu znaczne Collegium chcę postawić

¹ Historię budynku Akademii Zamojskiej wykonano w oparciu o studium historyczno – konserwatorskie autorstwa B. Sroczyńskiej i J. Szponar, oraz w oparciu o studium architektoniczno-konserwatorskie A. Cygnarowskiego i I. Fideckiej z roku 2009, a także w oparciu o uzupełniające badania architektoniczne z roku 2013 I. Bartnik i H. Kosińca

(...) ex adverso Hippaei (...)”. Wynika z tego, że nowy budynek miał powstać naprzeciw istniejącego, jednakże mimo określenia „ ex adverso Hippaei” nie można jasno określić umiejscowienia nowego budynku, ponieważ usytuowanie Hippeum nie jest nam znane.

1601- 1602

W tym okresie podjęta została budowa nowego gmachu bursy – najprawdopodobniej zespołu budynków usytuowanych w północnej części założeń akademickich.

1605

W tym okresie powstały materiały rysunkowe, w oparciu o które powstała rycina przedstawiająca plan perspektywiczny Zamościa, wydana w dziele G.Brauna i F. Hogenberga w Kolonii w 1618 r „Civitates Orbis Terrarum”. Rycina przedstawia Akademię jako budynek dwukondygnacyjny, na planie litery L, przekryty dwuspadowym dachem, posiadający okrągłą wieżę od strony zachodniej i dwa wejścia w elewacji wschodniej.

Plan perspektywiczny Zamościa opublikowany w dziele G. Brauna i F. Hogenberga w Kolonii w 1618 r.

1627 -1633

W 1627 roku północno - zachodnia część miasta została zniszczona na skutek pożaru.

Spłonęły także budynki drukarni oraz jednej z burs na terenie kompleksu Akademii.

W 1631 roku zostały odnotowane znaczące spustoszenia w zabudowie na skutek huraganu.

W roku 1633 miał miejsce kolejny pożar północno - zachodniej części miasta, który objął

również Hippeum. Budynki zostały uszkodzone, nie wiemy jednak w jakim zakresie. W 1633 roku Andrea dell' Aqua w liście do II ordynata Tomasza Zamoyskiego przedstawił stan budynków Akademii (Hippeum), bursy i zamku.

1638

Powstaje projekt nowego budynku Akademii, na planie czworoboku z dziedzińcem pośrodku, którego autorstwo przypisuje się Andrei dell' Aqua lub Janowi Jaroszewiczowi. W roku tym został poświęcony kamień węgielny pod budowę

1649

zakończono budowę nowego gmach Akademii

1657

Na ten rok datowana jest rycina przedstawiająca oblężenie Zamościa przez Szwedów, na której są widoczne skrzydła budynku Akademii nakryte dachami dwuspadowymi

Oblężenie Zamościa przez wojska szwedzkie w 1656 roku, wg. St. Herbst, J. Zachwatowicz, Warszawa 1936

około 1660

Akademia przedstawiona została na tzw. Obrazie Bukowińskim, widoczne jest wejście od zachodu oraz gzyms kordonowy (interpretacja zwieńczenia elewacji zachodniej i południowej jako attyki jest dyskusyjna – na obrazie gmach jest potraktowany szkicowo; natomiast na rycinie datowanej na ok. 1657 r. Akademia attyk nie posiada)

Fragment obrazu z kościoła w Bukowinie „Adoracja Matki Bożej z Dzieciątkiem”, fot. A. Guzik

1658-1668

W tym okresie na terenie miasta zostały odnotowane liczne pożary, na skutek których zniszczeniu uległa część zabudowy w rejonie Akademii i Kolegiaty

1669

Dach Akademii został zerwany przez huragan.

1673

Piętro i poddasze budynku zostało zniszczone na skutek pożaru.

lata 70/80-te XVII w.

Trwają prace remontowe i adaptacyjne, w ramach których powstały nowe izby, a także wymurowano nowe kominy.

1674

Wymurowana została brama wjazdowa. Odnotowano również prace przy nowym dachu (dach prawdopodobnie jednopołaciowy zw. „tabulatum”)

1684

Ułożono drewniane podłogi w krużgankach wokół dziedzińca

1673-74

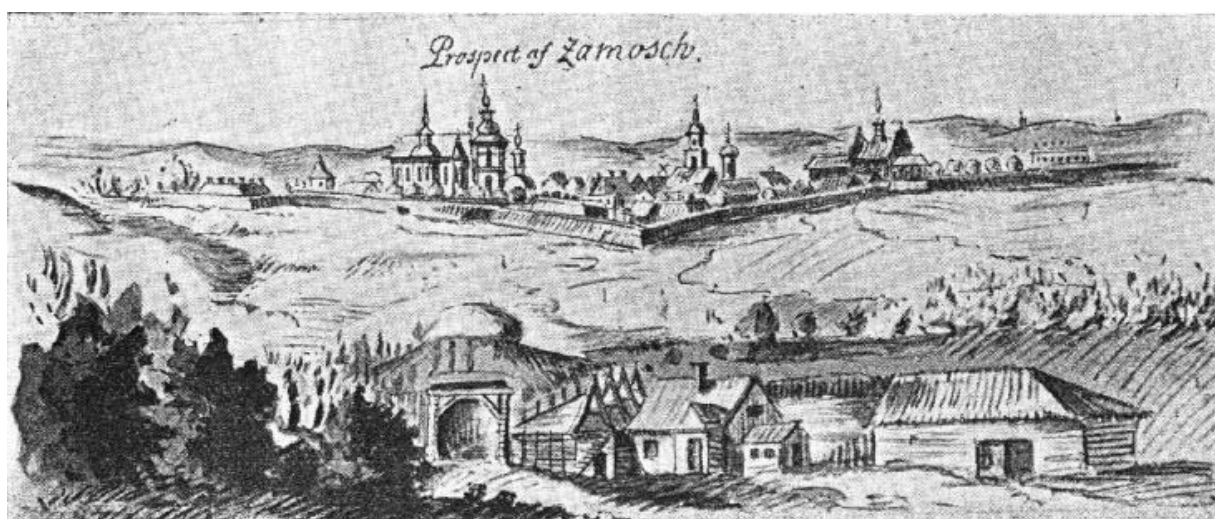
W tych latach została wykonana niwelacja terenu dziedzińca a także odwodnienie terenu rynsztokiem (deszczówkę odprowadzała drewniana rynna)

1694

Zbudowano ustępy

1704

Gmach ukazany na tzw. planie szwedzkim z 1704 r. , który przedstawia budynek na planie czworoboku z wewnętrznym dziedzińcem, do którego prowadzi przejście bramne w partii wschodniej; budowla nie jest jednolita architektonicznie (czytelny jest zróżnicowany rzut skrzydeł gmachu)

Widok Zamościa z lat 1707-1709, Kopia rysunkowa z diariusza oficera fortyfikacji; ze zbiorów dr A.

Czałowskiego we Lwowie, oryginał w Bibliotece Królewskiej w Sztokholmie

1713

Bez zadaszenia pozostawały sklepienie piwnice od północy i od zachodu

Ok. 1715

Budynek został nakryty „wysokim” dachem, pokrytym gontem (w opisie wspomniana jest też wieża w narożniku)

1714-1719

Prace wykończeniowe (m.in. w salach na piętrze): zamurowano otwory okienne nieużytkowanych pomieszczeń, niewykończone pozostawały korytarze od północy i od wschodu

1725 Na dziedzińcu została wykopana studnia

1746

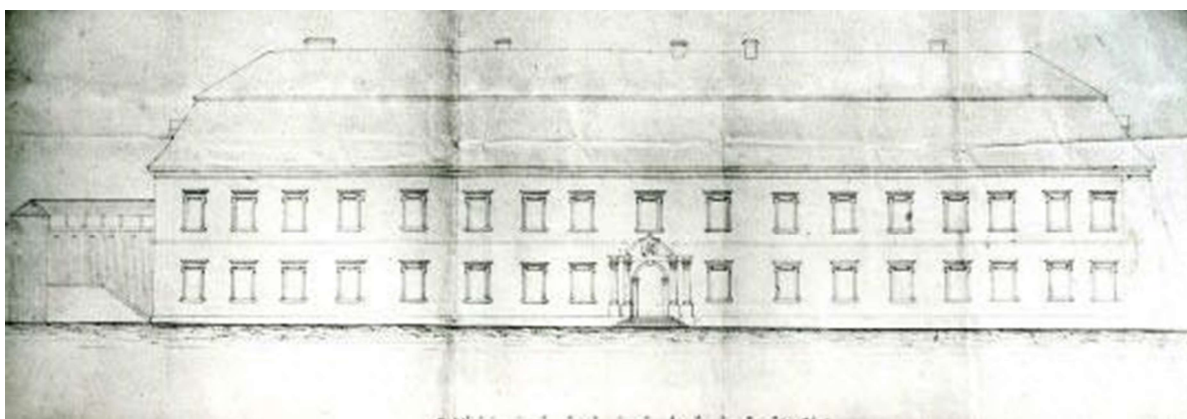
W tym okresie dziedziniec i otoczenie budynku były zabudowane prowizorycznymi zabudowaniami gospodarczymi, a część pomieszczeń gmachu była zamieszkała przez kadrę naukową

1752- 1761

W tych latach były prowadzone prace budowlane według projektu Jerzego de Kawe i Jana Andrzeja Bema. Budynek Akademii zyskał formę regularnego, czteroskrzydłowego gmachu z wysokim, mansardowym dachem krytym dachówką. Elewacje zostały pokryte polichromią - na jasnożółtym tle czerwone podziały architektoniczne w formie podwójnych lizen, między oknami płyciny

1754

Adaptacja pomieszczeń znajdujących się na parterze skrzydła północnego na mieszkania dla uczniów. W pozostałych pomieszczeniach znajdowały się również refektarz, spiżarnia i kuchnia, a na piętrze usytuowane były mieszkania profesorskie.

Akademia Zamojska, elewacja zachodnia – stan sprzed 1765r. (repr. W Studium historycznym P. P. PKZ O/Zamość, dr B. Sroczyńska, J. Szponar, Zamość 1987)

1765

W pomieszczeniach w narożniku południowo – wschodnim wybudowano ustępy; zostały wykonane również gzymsy

1772

I rozbiór Polski, południowe tereny Rzeczypospolitej przechodzą pod panowanie Austrii. Na planie Zamościa z 1772 roku opracowanym przez F. Buzdoganyego a także na planie miasta z

2 połowy XVIII wieku widać skarpę w południowo- zachodnim narożniku

1777 – 1784

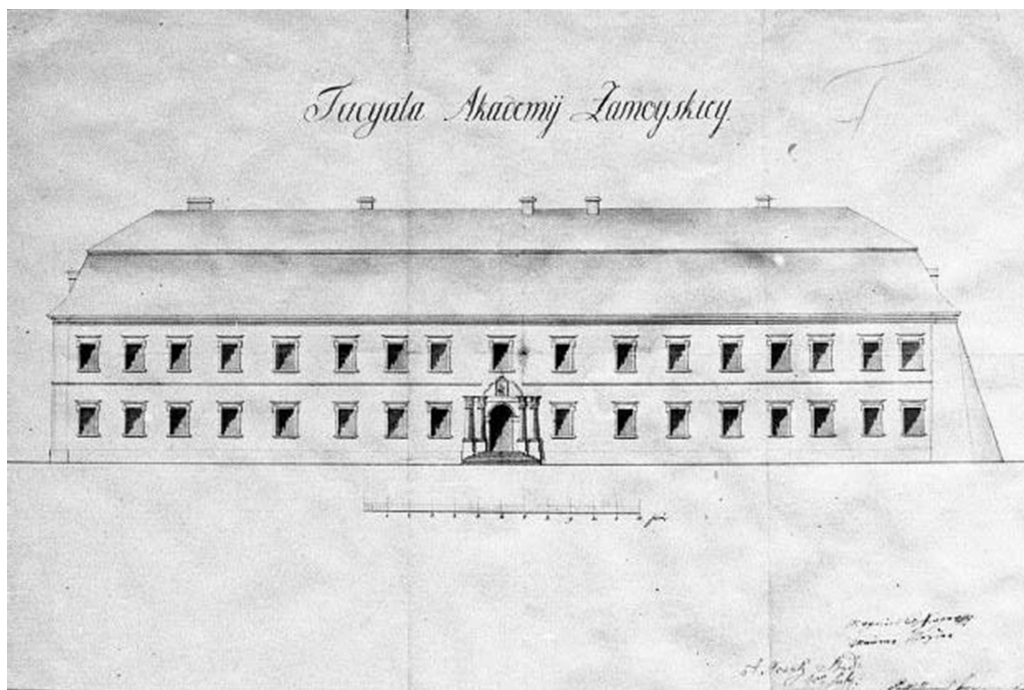
Bursa i część gmachu Akademii zostały zajęte przez wojsko. W 1784 roku Akademia została zamknięta

1804

Lustracja Akademii – zawiera dokładny opis budowli, jej wystroju i wyposażenia

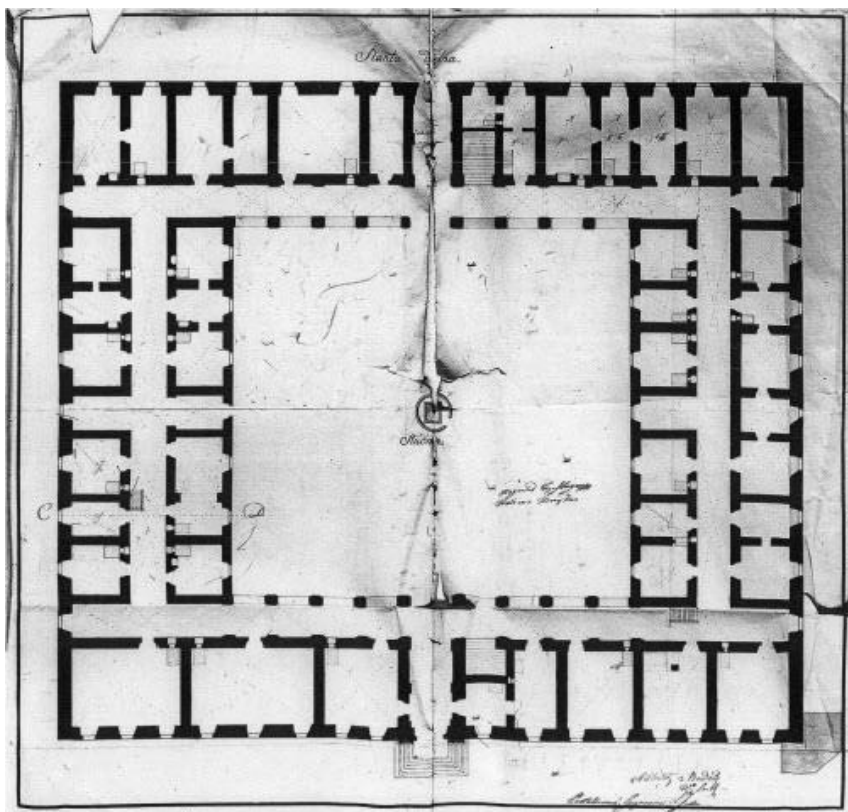
1809

Budynek akademii zostaje zajęty na koszary

Akademia Zamojska- stan z 1804 roku (*repr. w Studium historycznym P. P. PKZ O/Zamość, dr B.*

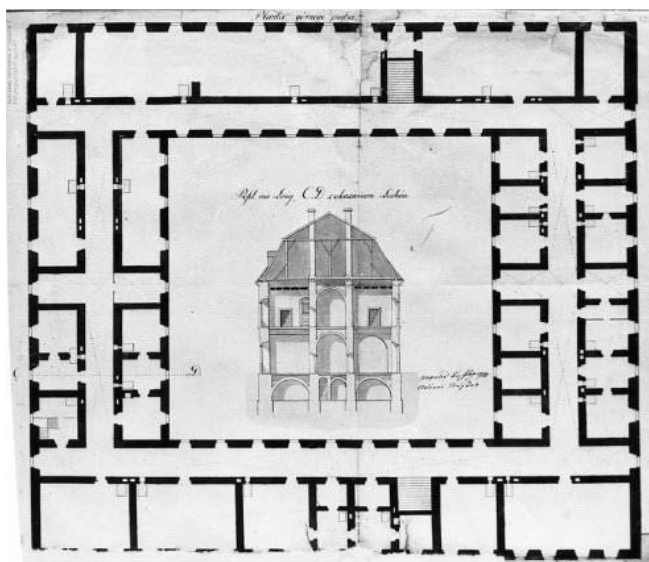
Sroczyńska, J. Szponar, Zamość 1987)

Akademia Zamojska rzut parteru z pokazaniem studni na środku dziedzińca, 1809r., oryg. WAP Radom, repr.

Akademia Zamojska. Uzupełniające badania architektoniczne. Wyk. Mgr I. Barwnik, mgr. H. Kosiniec, Warszawa

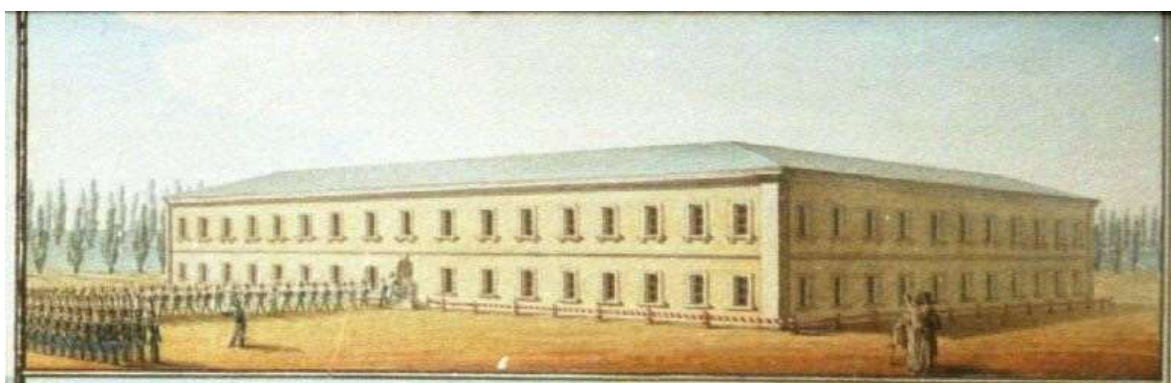
2013

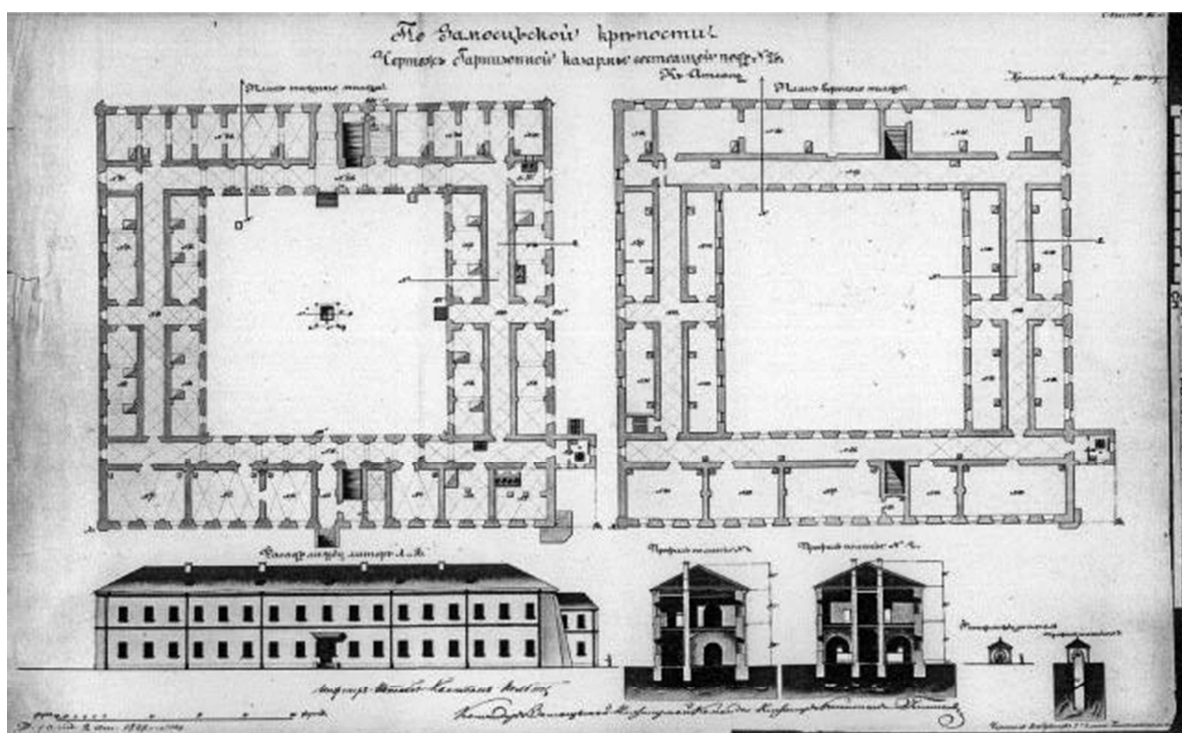
Akademia Zamojska rzut 1 piętra z przekrojem przez skrzydło północne, 1809r., oryg. WAP Radom, (repr. Akademia Zamojska. Uzupełniające badania architektoniczne. Wyk. Mgr I. Barwnik, mgr. H. Kosiniec, Warszawa 2013)

1816-1859

W tych latach została dokonana przebudowa gmachu w formie klasycystycznej. Zostały usunięte wcześniejsze dekoracje i detal architektoniczny, zamurowano arkadowe krużganki, zmieniono także dyspozycję wewnątrz – przesunięto liczne ściany działowe. Usunięto również dach mansardowy i wprowadzono nad skrzydłami płaskie dachy dwuspadowe, kryte blachą. Zmieniona została również wielkość otworów okiennych. Dostawiono od strony północnej i południowej dwukondygnacyjne przybudówki, w których umieszczono ustępy.

Koszary artylerii Akademii Zamojskiej – fragment rysunku akwarelowego z 1824 r., autorstwa Jana Pawła Lelewela, oryg. w Państwowym Muzeum Sankt Petersburga (repr. Akademia Zamojska. Uzupełniające badania architektoniczne. Wyk. Mgr I. Barwnik, mgr. H. Kosiniec, Warszawa 2013)

Akademia Zamojska, rzut parteru i I piętra, i widok elewacji zachodniej wraz z przekrojami przez skrzydła wschodnie i południowe, oryg. Centralne Państwowe Wojskowo- Historyczne Archiwum w Moskwie, (repr. Akademia Zamojska. Uzupełniające badania architektoniczne. Wyk. Mgr I. Barwnik, mgr. H. Kosiniec, Warszawa 2013)

1866

Dokonano kasacji twierdzy, a wojsko opuściło koszary

1867

W budynku mieściła się cztero-klasowa szkoła męska, a później także żeńska

2 połowa XIX wieku

W pomieszczeniach gmachu znajdowały się progimnazjum, internat dla młodzieży, kuchnia, piekarnia, a tymczasowo także cerkiew św. Mikołaja przeniesiona na czas trwania remontu.

1898 – 1915

Wprowadzone zostają wtórne podziały wewnątrz, związane z funkcjonowaniem szkoły realnej.

W okresie przed I wojną światową bryła obiektu nie uległa żadnej zmianie, o czym świadczą zachowane fotografie.

1915

Budynek został zajęty na potrzeby wojskowego szpitala i biur

1916

W skrzydle południowym mieściły się C.K. Gimnazjum Realne, Prywatne Gimnazjum Realne Żeńskie oraz Seminarium Nauczycielskie, pozostałą część budynku zajmowało wojsko i urzędy.

W okresie międzywojennym kolejne remonty nie wniosły żadnych znaczących zmian poza przeprojektowaniem głównego wejścia.

1921

Remonty niektórych partii budynku i prace adaptacyjne dla potrzeb szkoły

Ulica Akademicka od strony południowej z 1925r. ze zbiorów Muzeum w Zamościu, repr. H. Szkutnik ((repr. Akademia Zamojska. Uzupełniające badania architektoniczne. Wyk. Mgr I. Barwnik, mgr. H. Kosiniec, Warszawa 2013)

Ulica Akademicka od strony południowej z około 1931r. ze zbiorów Muzeum w Zamościu, repr. H. Szkutnik ((repr. Akademia Zamojska. Uzupełniające badania architektoniczne. Wyk. Mgr I. Barwnik, mgr. H. Kosiniec, Warszawa 2013)

1936

Przebudowa głównego wejścia od strony zachodniej, rozbiórka przybudówki południowej

1938

Założenie instalacji kanalizacyjnej

1939- 1945

W okresie II wojny światowej w budynku mieściły się szpital polowy oraz placówka Schutzpolizei. Wtedy miała też miejsce dewastacja obiektu.

Zamość, ulica Akademicka, Akademia oraz budynek Starostwa ok.1940 r., (repr. Akademia Zamojska.

Uzupełniające badania architektoniczne. Wyk. Mgr I. Barwnik, mgr. H. Kosiniec, Warszawa 2013)

1944

Została przywrócona funkcja dydaktyczna obiektu. W gmachu mieściły się cztery szkoły.

1958

Założono instalację centralnego ogrzewania

1959

Założona została instalacja elektryczna kryta. Wykonany został również remont elewacji – zostały wykonane tynki i uzupełniono stolarkę.

1961

W budynku otwarto filię UMCS w Lublinie.

1968 – 1973

Prace badawcze prowadzone przez zespół Politechniki Krakowskiej.

Lata 80-te XX wieku

Sondażowe badania architektoniczne elewacji i wnętrz, wymiana tynków na elewacjach.

Lata 90-te XX wieku i po 2000 roku

Prace konserwatorskie przy polichromiach odsłoniętych w skrzydłach zachodnim i południowym oraz fragmentaryczne remonty wnętrza, w trakcie których prowadzono badania architektoniczne.

III. OPIS OBIEKTU

Budynek Akademii jest usytuowany w części północno- zachodniej Starego Miasta, pomiędzy ul. Akademicką od zachodu, terenem dawnego bastionu nr. 5 od północy, rynkiem Solnym od wschodu, a ulicą Pereca od południa. Budynek na rzucie czworoboku z wewnętrznym kwadratowym dziedzińcem. Budynek jest dwukondygnacyjny, kryty płaskimi dachami dwuspadowymi. Posiada częściowe podpiwniczenie – większy zespół piwnic znajduje się w narożniku południowo-wschodnim, pozostałe pojedyncze w skrzydłach północnym i południowym.

Układ pomieszczeń parteru i piętra symetryczny w stosunku do osi wzdłużnej i osi poprzecznej budynku. Skrzydła wschodnie i zachodnie dwutraktowe, skrzydła północne i południowe trzytraktowe. Skrzydła wschodnie i zachodnie posiadają węższe korytarze od strony dziedzińca i szersze trakty z szeregiem pomieszczeń (sale szkolne) i klatkami schodowymi. Skrzydła północne i południowe posiadają podobny układ przestrzenny z korytarzem w środkowej części, przeciętym na osi korytarzem poprzecznym. Po obu stronach korytarza ciągną się pomieszczenia, będące obecnie salami szkolnymi. Korytarze przykryte są sklepieniami kolebkowo-krzyżowymi. Sale szkolne nakryte są sklepieniami krzyżowymi i kolebkowymi z lunetami. W skrzydle południowym jedno z pomieszczeń nakryte jest stropem płaskim.

Biegi klatki schodowej wschodniej nakryte są sklepieniami kolebkowymi o obniżonym łuku. Nad spocznikiem pojawiają się dwa przęsła sklepienia krzyżowego wzmocnionego gurtem. Sklepienie nad dolnym biegiem klatki schodowej ma charakter kolebkowo-krzyżowy na gurcie, górny bieg nakryty został sklepieniem kolebkowym o obniżonym łuku.

Układ traktów, korytarzy i głównych ścian konstrukcyjnych na I piętrze jest analogiczny jak parteru budynku. Pojawiają się jedynie nieznaczne rozbieżności w długości pomieszczeń, wynikające z różnic w rozmieszczeniu ścian działowych. Korytarze I piętra zostały nakryte sklepieniami kolebkowymi z lunetami, przypominającymi niekiedy regularne sklepienie krzyżowe. W partii środkowej korytarza w skrzydle zachodnim jest nakryta stropem z okrągłaków. W salach stropy płaskie.

ELEWACJE:

Elewacje są dwukondygnacyjne, charakteryzują się skromną dekoracją architektoniczną. Kondygnacje oddzielone gzymsem kordonowym, zwieńczone profilowanym gzymsem koronującym. W narożnikach zdwojone pilastry, a w narożniku południowo-zachodnim masywna narożna skarpa.

Elewacja zachodnia zewnętrzna.

Elewacja siedemnastoosiowa, zamknięta z prawej strony skarpą, przechodzącą w górnej części w zdwojony pilaster, z lewej ujęta zdwojonym pilastrem z cokołem. Kondygnacje zostały rozdzielone za pomocą gzymsu kordonowego, który przechodzi przez zdwojony pilaster od strony północnej na sąsiednią elewację, a od strony południowej dobija do skarpy narożnej. Całość elewacji zwieńczona gzymsem, zagierowanym na zdwojonych pilastrach narożnych. Na osi, w pasie parterowym znajduje się otwór wejściowy, w kształcie prostokąta, ujętego uskokową blendą z ćwierćkolumnami z obu stron. Do otworu wejściowego prowadzą z poziomu chodnika sześciostopniowe schody. Portal zwieńczony gzymsem, opatrzonym napisem „ACADEMIA ZAMOSCENSIS MDXCIV-MDCCLXXXIV”.

Otwory okienne parteru i I piętra prostokątne z prostymi podokiennikami. Stolarka okienna skrzynkowa, podzielona ślemieniem z czterema skrzydłami otwieranymi. W portalu zostały umieszczone drzwi dwuskrzydłowe, płycinowe z naświetłem, w którym umieszczono żelazną ozdobną kratę.

Elewacja północna zewnętrzna.

Elewacja jedenastoosiowa, ujęta z obu stron zdwojonymi pilastrami. W pierwszej osi od strony zachodniej, na wysokości I piętra znajduje się blenda z profilowaną w tynku opaską. W drugiej osi od strony zachodniej znajduje się dobudówka dwukondygnacyjna, jednoosiowa od strony elewacji północnej i dwuosiowa od strony elewacji wschodniej i zachodniej. Pas parteru dobudówki ma wysokość równą wysokości tej kondygnacji pozostałej części elewacji. Kondygnacja górna jest niższa od kondygnacji I piętra budynku Akademii. Dobudówka nakryta

dachem trójspadowym, którego kalenica umieszczona została na wysokości gzymsu wieńczącego elewację. Gzyms kordonowy obiega również dobudówkę. Elewacja dobudówki zwieńczona uproszczonym gzymsem profilowanym. W osi elewacji północnej znajduje się również dobudówka parterowa, mieszcząca przedsionek, prowadzący do wejścia do budynku głównego. Dobudówka ta jest przesunięta na prawo od osi wejścia.

Całość elewacji zwieńczona gzymsem, zagierowanym na zdwojonych pilastrach narożnych.

Otwory okienne parteru i I piętra prostokątne, analogiczne jak w elewacji zachodniej.

Elewacja wschodnia zewnętrzna

Elewacja piętnastoosiowa, ujęta z obu stron zdwojonymi pilastrami. Podobnie jak w przypadku pozostałych elewacji, pomiędzy kondygnacją parteru a I piętra ciągnie się gzyms kordonowy. Przechodzi on przez pilastry na elewacje pozostałe. Całość elewacji zwieńczona gzymsem wieńczącym, zagierowanym na pilastrach narożnych. W kondygnacji parteru na osi znajduje się umieszczony w niewielkim ryzalicie prostokątny otwór wejściowy z czteroskrzydłowymi drzwiami i nadświetlnią. W drugiej do szóstej osi z lewej strony znajdują się okienka piwniczne.

Elewacja południowa zewnętrzna

Elewacja jedenastoosiowa, zakończona od stron zachodniej skarpą narożną, przechodzącą w górnej części w zdwojony pilaster. Od strony wschodniej znajduje się szeroki ryzalit na wysokość obu kondygnacji, zakończony w narożniku pilastrem zamykającym kondygnację I piętra.

Na pierwszej osi od strony wschodniej na obu kondygnacjach znajdują się blendy z prostymi podokiennikami, a w pasie pierwszego piętra w drugiej osi również znajduje się blenda.

Podobna blenda znajduje się również w pasie I piętra w ścianie ryzalitowej w pierwszej osi z prawej strony. W środkowej osi w pasie parteru znajduje się prostokątny otwór wejściowy przesklepiony łukowato.

Elewacje od strony dziedzińca

Elewacje dwukondygnacyjne, zakończone gzymsem wieńczącym, z otworami okiennymi prostokątnymi z podokiennikami.

Elewacja zachodnia dziewięcioosiowa, z prostokątnym wejściem pośrodku. W drugiej osie z prawej strony znajdują się zewnętrzne schody do piwnicy.

Elewacja północna siedmioosiowa, w środkowej części znajduje się otwór wejściowy zamknięty łukowato.

Elewacja wschodnia dziewięcioosiowa, z prostokątnym otworem drzwiowym w części środkowej.

Elewacja południowa siedmioosiowa.

Dach

Obiekt przykryty w całości dachem dwuspadowym o zróżnicowanej rozpiętości w zależności od skrzydła. Wieżba o konstrukcji drewnianej jętkowo- płatwiowej, dwustolcowej. Dach kryty blachą na deskowaniu. Dach posiada półkoliste świetliki w połaci oraz jedna lukarnę o konstrukcji drewnianej w połaci wschodniej skrzydła zachodniego.

IV. TECHNIKA ORYGINAŁU

Budynek murowany z cegły pełnej na zaprawie wapiennej.

Rodzaje wątków odsłonięte w trakcie badań:

1. XVII wiek:

- Cegła o wym. 27x13x6,5 – 6 cm. na zaprawie w kolorze ugrowym, z dodatkiem grudek niegaszonego wapna (3-8mm), spoina 2 cm
- Cegła o wysokości 7 – 6,5 cm, na zaprawie wapiennej w kolorze ugrowym, z dodatkiem grudek niegaszonego wapna (3-8mm), spoina o wys. 2-2,5 cm
- Cegła o wym. 27x13x 7 – 6,5 cm, na zaprawie wapiennej w kolorze ugrowym, z dodatkiem grudek niegaszonego wapna (3-8mm), spoina o wys. 2-4 cm

2. XVIII wiek:

- Cegła o wym. 29x14-13,5x6,5-6 cm, na zaprawie wapiennej z dodatkiem grudek niegaszonego wapna (1-5 mm), spoina o wys. 0,7 – 1,5 cm
- Cegła o wym. 29x14-13,5x6 – 5,5 cm, na zaprawie wapiennej w kolorze jasnougrowym z dodatkiem grudek niegaszonego wapna (1-5 mm), spoina o wys. 1,5- 2,5 cm

3. XIX wiek:

- Cegła o wym. 29x14,5x7cm na zaprawie wapiennej w kolorze jasnoszarym z drobinami niegaszonego wapna, spoina o wys. 0,5 – 1,5 cm.
- Cegła o wym. 29x14 -14,5x7-6,5 cm na zaprawie wapiennej w kolorze jasnoszarym z drobinami niegaszonego wapna(1-5mm)spoina o wys. 1,5- 2 cm może także występować spoina niższa 0,5 -2 cm lub wyższa 1-3,5 cm

ELEWACJE ZEWNĘTRZNE

Liczne przebudowy i remonty zatężyły oryginalny wygląd elewacji. Na podstawie badań przeprowadzonych w latach 1969 -1988² stwierdzono występowanie na elewacjach zewnętrznych polichromii barwnych, pochodzących najprawdopodobniej z lat 1752- 1761 na tynku wapiennym. Ustalono także wielkość i kształt detali architektonicznych z tego okresu-

² Zamość Akademia. *Badania architektoniczno-* wyk. Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków PK.

zostały wtedy wymienione kamienne obramienia okien i zastąpione opaskami wykonanymi w wyprawie tynkarskiej. Podziały architektoniczne polichromii wynikały z nowych proporcji okien.

Elewacja zachodnia zewnętrzna

Elewacja w oryginale tj. w połowie wieku XVIII posiadała układ podobny jak obecnie. Posiadała gzyms kordonowy pomiędzy kondygnacjami oraz wydatny gzyms wieńczący. Wyposażona była w cokół, obecnie nieistniejący. Obramienia okienne były profilowane z uszakami, wsparte na gzymsach podokiennych z gzymsem nadokiennym. Na osi elewacji znajdował się prostokątny portal z półkolistym zwieńczeniem ozdobionym archiwoltą wspartą na impostach. W górnej partii archiwolty znajdował się klucz. Portal ujęty był zdwojonymi półkolumnami lub pilastrami z bazami i głowicami o motywach kompozytowych stojącymi na oddzielnych postumentach. Półkolumny podtrzymywały belkowanie, zagierowane nad każdą głowicą, biegnące ponad kluczem archiwolty. Całość zwieńczona była prostokątną płyciną zakończoną półkoliście z motywem figuralnym pośrodku., oraz dwoma wolutami po bokach. Płycina zwieńczona była formą klucza z dolnymi profilami gzymsu podokieńskiego okna I piętra, umieszczonego w osi portalu. Gzyms kordonowy przerywany w partii zwieńczenia portalu.³

Lico elewacji zdobione było polichromią na tynku wapiennym. Pierwszą warstwę stanowił twardy tynk wapienny zatarty na ostro o jasnym, kremowym zabarwieniu , z drobnymi grudkami wapna, o strukturze dość zbitej. Pokrywa go cienka warstwa pobiału. Na tym podłożu pojawia się polichromia, mająca charakter pasów pionowych i poziomych i luster w kolorze jasno-czerwonym – ziemia czerwona.⁴

Elewacja północna zewnętrzna.

Pierwotnie na elewacji występowały detale w postaci gzymsów nadokiennych i opasek wokół okien. Na licu elewacji na gładkiej zaprawie wapiennej w kolorze jasno-kremowym występowały wymalowania w kształcie luster i pasów pionowych w kondygnacjach parteru i piętra. Lustra posiadały zaokrąglone naroża o promieniu zaokrąglenia 20 cm. Poniżej gzymsu kordonowego występował pas poziomy tej samej szerokości jak pasy pionowe. Pasy pionowe, poziome i zaokrąglenia luster malowane były w kolorze jasnej czerwieni – ziemia czerwona.⁵

³ Rysunek elewacji zachodniej z 1 połowy XIX wieku, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Radomiu.

Elewacja wschodnia zewnętrzna.

Na podstawie dostępnych materiałów ikonograficznych⁶ można założyć, że pierwotnie elewacja ta posiadała dwa wejścia prostokątne, nad którymi w osiach znajdowały się dwa szczyty o motywach dekoracji manierystycznej oraz grzebieni późnorenesansowych attyk. Jeśli szczyty te istniały, to najprawdopodobniej zostały rozebrane w połowie wieku XVII podczas przebudowy gmachu w lub w czasie wznoszenia dachów mansardowych.

Na licu elewacji występowała polichromia w kolorze ciemnoczerwonym, w formie pasów pionowych i poziomych, najprawdopodobniej analogicznie jak w przypadku elewacji północnej. Każdy z pasów posiadał podkreślenie lewej i prawej krawędzi paskiem szerokości 1,5 cm w kolorze jaśniejszej i ciemniejszej czerwieni. Jedna z wykonanych odkrywek wykazała pozostałości polichromii roślinnej wypełniającej przestrzeń pomiędzy pierwotną opaską uszakową a gzymsem nadokiennym nad oknem I piętra. „*Na tynku wapiennym zachowały się dość dobrze na szaro- żółtym tle formy palmetek zakończonych ślimacznicą z listkami rozszerzające się symetrycznie ku dołowi w osi okna. Listki wypełnione kolorem żółtym posiadają podkreślenie krawędzi kolorem czerwonym jaśniejszym i ciemniejszym. Umiejscowienie pasków ciemniejszych i jaśniejszych na palmetkach polichromii nadokiennej i na pionowych pasach ujmujących otwór okienny wskazuje na iluzyjny charakter malarstwa ściennego elewacji Akademii Zamojskiej dla uzyskania wrażenia światłocienia i uplastycznienia płaskiego malowidła.*”⁷

Badania⁸ wykazały również istnienie pierwotnie detalu architektonicznego w formie gzymśów nadokiennych, stosunkowo płytko cieniowanych, które posiadały wysokość 26 cm, a profilowanie boczne wysunięte było na szerokość 13,5 cm. Elewacja posiadała także wejście usytuowane w osi z łukowym wejściem ze zwornikiem i zdwojonymi półkolumnami.

⁶ Rycina przedstawiająca plan perspektywiczny Zamościa, wydana w dziele G.Brauna i F. Hogenberga w Kolonii w 1618 r. „Civitates Orbis Terrarum”.

⁷ *Zamość Akademia. Badania architektoniczno- konserwatorskie*, wyk. Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków Politechniki Krakowskiej, prof. Dr W. Zin, do. W. Grabski, dr. Inż. Arch. M. Pawlicki, mgr. Inż. Arch. A. Kadłuczka; opr. 1973 r., str 62, rys.14, próbki kolorystyczne sondy stratygraficznej 9 – Rys. 29, Fot. 102

⁸ *Zamość Akademia. Badania architektoniczno- konserwatorskie* wyk. Instytut Historii Architektury PK Pawlicki, mgr. Inż. Arch. A. Kadłuczka; opr. 1973 r.

Elewacja południowa zewnętrzna.

Na elewacji nie zachowały się ślady malowideł. Stwierdzono istnienie pierwotnie otworu okiennego na wysokości kondygnacji I piętra⁹, który w latach 50-tych XIX wieku został przekształcony w wejście prowadzące do istniejącej wtedy przybudówki. Otwór został zamurowany około 1936 roku, kiedy została zlikwidowana przybudówka.

ELEWACJE DZIEDZIŃCA

Elewacje były zwieńczone gzymsem.

Elewacja zachodnia dziedzińca.

Pierwotnie elewacja ta posiadała dziewięć półkolistych arkad rozmieszczonych rytmicznie, wspartych na kwadratowych filarach z niewielką odsadzką cokołową. Arkady były murowane z cegły pełnej na zaprawie wapiennej. Filary o szerokości ok 120 cm zdobione były pilastrami o szerokości 60-65 cm.¹⁰ Na osi arkady środkowej znajdowała się wyprowadzona w tynku archiwolta oraz klinowy zwornik. Na elewacji tej występował również gzyms impostowy, którego profil najprawdopodobniej składał się z wklęska, płyty gzymsowej i ćwierćwałka podpierającego gzyms.¹⁰

Elewacja wschodnia dziedzińca.

Elewacja posiadała arkady murowane o szerokości filarów ok 120- 125 cm. Filary zdobione były pilastrami analogicznymi jak te na elewacji zachodniej.

Elewacje południowa i północna

Posiadały zróżnicowane wielkości okien w poszczególnych kondygnacjach – mniejsze w pasie parteru, większe w pasie I piętra.

Relikty polichromii elewacji znaleziono w pomieszczeniu W1.10. Nie ma jednak podstaw na zadatowanie odkrytej tam dekoracji. Nie można wykluczyć jednakże, że jest to dekoracja oryginalna.

W świeżej zaprawie wyznaczono za pomocą sznureczków pasy – widoczny jest ryt w tynku. Miejsca, które miały być malowane na kolor czerwony podmalowano techniką *al fresco* – w badaniach nie zidentyfikowano warstw pobiał pod czerwienią. Dopiero na tak przygotowany

⁹ Akademia Zamojska. *Uzupełniające badania architektoniczne*. Wyk. Mgr I. Barwnik, mgr. H. Kosiniec, Warszawa 2013 ¹⁰ Akademia Zamojska. *Uzupełniające badania architektoniczne*. Wyk. Mgr I. Barwnik, mgr. H. Kosiniec, Warszawa 2013

¹⁰ Na podstawie Zamość Akademia. *Badania architektoniczno- konserwatorskie*, wyk. Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków Politechniki Krakowskiej, prof. Dr W. Zin, do. W. Grabski, dr. Inż. Arch. M. Pawlicki, mgr. Inż. Arch. A. Kadłuczka; opr. 1973 r., str. 72

tynek nałożono warstwę wykończeniową. Nie ma informacji na temat koloru pól między pasami czerwonymi, mogła być to żółcień, ale nie można wykluczyć bieli czy szarości.¹¹

WNĘTRZA

Budynek Akademii przeszedł gruntowną przebudowę około roku 1809, kiedy został przejęty na koszary. Dyspozycja oryginalnych wnętrz została opisana w opracowaniu I. Bartnik i H. Kosińca z 2013r. Z okresu przed wiekiem XIX zachowało się niewiele oryginalnych wypraw tynkarskich i dekoracji malarskich pomieszczeń. W większości występują warstwy malarskie XIX – wieczne i późniejsze.

W korytarzach budynku zachowały się oryginalne kamienne portale.

Warstwy malarskie przed wiekiem XIX

Najstarsze dekoracje malarskie na tynku wapienno-piaskowym występują w skrzydle południowym w Sali nr. S 1.6. Według *Inwentarza* z roku 1804 znajdowały się tam „*figury filozoficzne*”. Zachowane polichromie na ścianie północnej posiadają kolorystykę czerwono-żółto- kremową. W trakcie badań zidentyfikowano fragmenty pomarańczowe, żółte, linię kremowożółtą i czarne paski.¹²

Innym zachowanym elementem dekoracji malarskiej, datowanym na okres wcześniejszy niż wiek XIX jest relikt romboidalnej dekoracji o niskiej wartości artystycznej w sali E1.4 oraz jej cień w pomieszczeniu S1.8.¹³ Najprawdopodobniej główny wystrój sal przed rokiem 1809 mogły stanowić pobiałe zabarwiane żółcenią żelazową, których relikty zostały znalezione w pomieszczeniu nr N1.12. Występują tam warstwy monochromatyczne w kolorach jasnoszarym, beżowym i pobiałym.

Warstwy malarskie z XIX wieku.

W pomieszczeniach N10, N14 oraz N1.12 można odnaleźć warstwy monochromatyczne w kolorze szarozielonym, brązowo-zielonym lub oliwkowym pochodzące najprawdopodobniej z okresu I połowy XIX wieku, kiedy budynek był zajęty na

¹¹ *Akademia Zamojska. Uzupełniające badania architektoniczne*. Wyk. Mgr I. Barwnik, mgr. H. Kosiniec, Warszawa 2013 tom III – *Sprawozdanie z badań odkrywkowych, stratygraficznych i identyfikacyjnych polichromii Akademii Zamojskiej* S.Pawełkowicz

¹² *Akademia Zamojska. Uzupełniające badania architektoniczne*. Wyk. Mgr I. Barwnik, mgr. H. Kosiniec, Warszawa 2013 tom III – *Sprawozdanie z badań odkrywkowych, stratygraficznych i identyfikacyjnych polichromii Akademii Zamojskiej* S.Pawełkowicz

¹³ J.w.

koszary. W niektórych pomieszczeniach na piętrze pojawiają się paski w partii podsufitowej, korespondujące z wystrojem korytarzy i klatek schodowych. Zostały na podstawie badań zadatowane na okres po 1866 roku.

W niektórych pomieszczeniach na piętrze występuje słabo zachowana ciemno- niebieska monochromatyczna warstwa malarska (S1.2b, S1.9, N1.9, N1.10, N1.12, N1.13)¹⁴. Została ona zadatowana na koniec XIX/początek XX wieku, ponieważ występuje ona również na ściankach wtórnych z cegły maszynowej.

V. TECHNIKA WARSTW I ELEMENTÓW WTÓRNYCH

ELEWACJE

Po okresie wieku XVIII budynek Akademii wielokrotnie ulegał przebudowom i remontom. Przede wszystkim zostały usunięte niemal wszystkie elementy dekoracji architektonicznej na elewacjach, została też zamurowana część otworów okiennych, a ich wielkość została zmieniona. Na oryginalnym tynku (tam gdzie jest on zachowany) można wyróżnić ok 10 – 12 warstw pobiał wierzchnich kolorowanych, z których wyróżniono sześć kolejno następujących po sobie kolorów:

- Żółto – ugrowy
- Kremowy jasny
- Pomarańczowy jasny □ Jasno niebieski
- Jasno żółty
- Jasno różowy

Warstwy pobiał przykryte zostały tynkiem wapiennym wierzchnim w formie przecierki o grubości ok. 0,1 -0,4 mm, ze słabo zachowanymi pobiałami wierzchnimi, z których ostatnie w kolorze jasnopopielatym i białym.

W miejscach, gdzie nastąpiło skucie pierwotnych wątków muru lub ich wymiana oraz tam, gdzie został skuty pierwotny detal architektoniczny lub przemurowano ścianę występuje tynk wtórny z warstwami kolorowanych pobiał:

- Kremowy jasny

¹⁴ J.w.

- Pomarańczowy jasny, Jasno niebieski
- Jasno żółty
- Jasno różowy

Najprawdopodobniej więc, pierwsze przemalowanie na kolor żółto-ugrowy elewacji Akademii, posiadających dekorację malarską w formie luster i pasów czerwonych nastąpiło jeszcze w czasie, gdy budynek posiadał dekorację architektoniczną w postaci obramień okiennych i gzymsów nadokiennych.

Ilość warstw i pobiał wtórnych nie występuje jednolicie na elewacjach, co może świadczyć o tym, że zmiany kolorystyki elewacji mogły być poprzedzone zeszkrobywaniem warstw wcześniejszych.¹⁵

Elewacje dziedzińca również uległy znaczącym przemianom- wtórne jest zamurowanie arkad na elewacjach wschodniej i zachodniej. Ściany wypełniające arkady wymurowane są z cegły o średnich wymiarach 29x14,5-14x7-6,5 cm na zaprawie wapiennej w kolorze jasnoszarym, datowanej na XIX wiek. Elewacje dziedzińca noszą liczne ślady napraw i przemurowań. Pojawiają się cegły XIX wieczne o wymiarach 29x14,5-13,5x7-6 cm, oraz oblicówki z cegły przycinanej na grubość 2 cm. Występuje także miejscowo XX – wieczna cegła maszynowa o wymiarach 27-26x14x6,5 cm oraz cegły współczesne o wymiarach 25x13,5x6 cm. Pojawiają się różnego rodzaju zaprawy wapienne w kolorach jasnougrowym i szarym, a także zaprawy cementowe.¹⁶

WNĘTRZA

Również wnętrza budynku Akademii ulegały licznym przebudowom. Największe zmiany wprowadzono około 1809 roku.

Przede wszystkim zostały zamurowane wnęki obsługi pieców ogrzewających sale. Została także zamurowana część otworów drzwiowych. W miejscach przemurowań pojawiają się cegły

¹⁵ Na podstawie *Zamość Akademia. Badania architektoniczno- konserwatorskie*, wyk. Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków Politechniki Krakowskiej, prof. Dr W. Zin, dr. W. Grabski, dr. Inż. Arch. M. Pawlicki, mgr. Inż. Arch. A. Kadłuczka; opr. 1973 r

¹⁶ *Akademia Zamojska. Uzupełniające badania architektoniczne*. Wyk. Mgr I. Barwnik, mgr. H. Kosiniec, Warszawa 2013

maszynowe oraz wtórne tynki wapienne, cementowo-wapienne lub cementowe.¹⁷ W pomieszczeniach Akademii zachowały się wtórne, licznie występujące bardzo estetycznie wykonane lamperie olejne z początków XX wieku.

W skrzydle zachodnim, na piętrze reprezentacyjnym, budynku zidentyfikowano polichromie, pochodzące według badań z lat 20. XX w. Ogólny stan zachowania tych polichromii jest dość dobry, pozwalający na ich odczytanie. Występują one w ciągu sal o jednolitym stylistycznie wystroju. Pojawiają się na nich kolejne nawarstwienia powłok malarskich, wykonanych w krótkim odstępie czasowym, również powłoki olejne. W przypadku sali W1.2 oraz auli zachowały się materiały archiwalne, świadczące o wyglądzie tych polichromii.¹⁸

Korytarze

W korytarzach występują liczne warstwy wtórne, pochodzące z czasów po 1809 roku. Najstarszą zachowaną warstwą jest powłoka z czarą lamperią wykańczaną czerwonym paskiem pojawiająca się w miejscu zamurowanych arkad. Pojawia się ona również na kamiennych portalach. Relikty czarnego paska występują również na styku sklepień i pół tarczowych oraz spływów. Prawdopodobnie pasek miał podkreślać podziały architektoniczne, a w polach tarczowych mogły wisieć obrazy. Wystrój korytarzy polegający na podkreślaniu podziałów kolorowym paskiem był wielokrotnie powtarzany. Pas czarny zastąpiony został pasem brązowym, a później niebieskim. Kremowe pobiałe posiadają wtórne nawarstwienia w kolorach żółtym, niebieskim i beżowym.

W okresie powojennym tynki w wielu miejscach na korytarzach zostały wymienione na tynki cementowe. Starsze tynki zachowały się w korytarzach na piętrze- w polach tarczowych, a także pod cementowymi warstwami w korytarzu wschodnim i południowym na parterze. W południowej części korytarza pojawia się XIX wieczna czarna lamperia wykończona czerwonym paskiem, oraz liczne pobiałe. Taka sama lamperia występuje we wschodniej części korytarza, dodatkowo pokryta w czasie późniejszym szaroniebieską lamperią z czerwonym paskiem. Występują tu również liczne nawarstwienia pobiał i farb olejnych.

¹⁷ Dokładne usytuowanie miejsc zamurowani zostało określone w opracowaniu *Akademia Zamojska. Uzupełniające badania architektoniczne*. Wyk. Mgr I. Barwnik, mgr. H. Kosiniec, Warszawa 2013

¹⁸ *Akademia Zamojska. Uzupełniające badania architektoniczne*. Wyk. Mgr I. Barwnik, mgr. H. Kosiniec, Warszawa 2013 tom III – *Sprawozdanie z badań odkrywkowych, stratygraficznych i identyfikacyjnych polichromii Akademii Zamojskiej* S.Pawełkiewicz

W korytarzu skrzydła wschodniego na parterze zachowały się następujące warstwy wtórne:

- Tynk wapienny wtórny
- Pobiała gruboziarnista z piaskiem
- Pobiała gruboziarnista
- Warstwy malarskie na pobiale w kolorach czarnym, szarym i białym
- Tynk wapienno-piaskowy
- Warstwa malarska olejna jasnożółta □ Warstwa malarska olejna kremowa
- Warstwa malarska olejna jasnożółta
- Warstwa malarska olejna biała

W korytarzu południowym występują następujące warstwy wtórne:

- Tynk cementowy
- Warstwy malarskie olejne w kolorach szarym, zielonym, szaro-beżowym, jasno żółtym, ugrowym, różowym, jasnoróżowym
- Gładź gipsowa
- Warstwa olejna w kolorze białym

Klatki schodowe (wschodnia i zachodnia)

Klatki schodowe były wielokrotnie odnawiane, a tynki wymieniane. Występują tu następujące warstwy:

- Pobiała w kolorze kremowym
- Powłoka malarska czarna (pojawia się również w korytarzu południowym i wschodnim na parterze, także na tynku zamurowanych arkad, portalu kamiennym i w pomieszczeniu E1.1)
- Powłoka malarska brązowo-bordowa
- Powłoka malarska niebieska

Występowanie wtórnych warstw malarskich w poszczególnych pomieszczeniach:

Na podstawie przeprowadzonych badań stratygraficznych¹⁹ stwierdzono:

¹⁹ *Sprawozdanie z badań odkrywkowych, stratygraficznych i identyfikacyjnych polichromii Akademii Zamojskiej*; autor: S.Pawełkiewicz

„w pomieszczeniach N9, N10, N11 w dokumentacji opisanych jako stancje profesorskie, a następnie w XIX w. sale konwiktu stwierdzono występowanie w górnych partiach (na wysokości 340 cm od podłogi) tynku wapienno-piaskowego gruboziarnistego o barwie ugrowej, być może oryginalnego. Na tynku pojawia się kremowożółta warstwa wapienna gruboziarnista. Na niej kolejne pobiałły. Pierwsza warstwa, w której zaobserwowano pigmenty datujące, jasnoniebieska, pochodzi najwcześniej z 2 poł. XIX w. Na styku pól tarczowych ze sklepieniem znajdują się relikty paska podkreślającego podział architektoniczny. Pierwszy chronologicznie pasek miał kolor szary, następnie brązowy i na końcu niebieski. Niebieski pasek należy wiązać z dekoracją jasnoniebieską ścian, czyli najwcześniej 2 poł. XIX w.

Pasek brązowy powtarza się w salach E1.4, E1.5 i E1.6. Szary pasek mógł korespondować z szarymi lamperiami odkrytymi na korytarzu na parterze, jak również w pomieszczeniach na piętrze: N1.10, E2.

W dolnej partii stwierdzono występowanie nowych tynków cementowych.

Nowe tynki, jak wskazuje na to stan zachowania warstwy malarskiej, oraz badania próbki N14_6 również są już zdegradowane na skutek krystalizacji soli.

Pomieszczenia N1.8-N1.10 w dokumentacji inwestorskiej opisano jako dawne stancje.

W pomieszczeniu N1.8 w partiach dolnych do ok. 1 m. stwierdzono występowanie licznych warstw lamperii olejnych, z których pierwszą należy datować na najwcześniej 2 poł. XIX w. Pod nią znajduje się tylko jedna warstwa barwna, a mianowicie jasnokremowa pobiała.

Układ warstw kolorystycznych na lamperii podobny do zaobserwowanego w salach skrzydła zachodniego w odkrywkach W1.2_1. W próbce N1.8_1C.2 w badaniach stwierdzono występowanie reliktyw złoconia szlagmetalem. W odkrywkach gołym okiem nie widać było śladów złoconia. Można jednak spodziewać się, że w sali znajdowała się kiedyś dekoracja z motywem złoconym podobnie jak w sali W1.2. Nie jest to jednak pewne czy była to dekoracja tej klasy. W trakcie badań odkrywkowych w sali N1.12 również stwierdzono występowanie wzoru złoconego, jednak o bardzo niskiej klasie artystycznej.

W pomieszczeniu S9 prawdopodobnie zachował się tynk oryginalny lub XVIII-wieczny. Na nim stwierdzono występowanie warstwy brązowej silnie związanej z podłożem, o charakterze fresku (nie widać między warstwą brązową pobiał). W wyniku badań chemicznych (oglądu rozmazu w świetle przechodzącym) stwierdzono, że kolor warstwy

jest zapewne wynikiem zagrzybienia. Może być również związany z okopceniem. W inwentarzu z 1804 r. znajduje się informacja o osmolonym tynku. Na brązowej warstwie tynku stwierdzono występowanie licznych warstw zagrzybionych pobiał o bardzo słabej kohezji i adhezji, przy czym pierwsza pobiała charakteryzuje się bardzo dobrą adhezją – jest wręcz zrośnięta z podłożem. Na nich na cienkiej zacierce wapienno-piaskowej (o kolorze kremowożółtym) znajduje się warstwa szara. Podobną monochromatyczną dekorację zidentyfikowano w pomieszczeniu S.11.

Pomieszczenie S10 było remontowane w XX w., a remont objął wymianę tynków, stąd nie zachowały się warstwy historyczne.

W pomieszczeniu S1.8 również podczas niedawnych remontów wymieniono tynki. Stary tynk zidentyfikowano w odkrywce wykonanej nad drzwiami. Jest on pokryty pobiałami. W najstarszej warstwie pobiały rysuje się relikty być może ornamentu (lub ślad po wiszącym tam ornamencie/obiekcie). Ornament przypomina kształtem romboidalny układ czerwonych pasków w pomieszczeniu E1.4 w odkrywce E1.4_2. W pomieszczeniu S1.9 najstarsze warstwy barwne jakie znaleziono to szaroniebieska monochromia leżąca na ścianie działowej datowanej na początek XX/koniec XIX w. (1859-1939).”²⁰

Warstwy wtórne w pomieszczeniach:

Warstwy XIX- wieczne:

- Czarna lamperia z czerwonym paskiem (pom. W1.10, N1.9, S1.10, E2,S2, E1.1,E1.6, E9a/E9b)
- Szaro- niebieska lamperia z czerwonym paskiem
- Liczne pobiały w różnych kolorach
- Szara monochromia
- Warstwy w kolorze khaki i niebieskim
- Paski brązowy i niebieski
- Beżowo- kremowo – brązowa lamperia
- Warstwa monochromatyczna brązowa
- Warstwa malarska różowa z ciemnoróżowo- niebieskim paskiem □ Polichromia z niebieskimi pilastrami (pom.W1.2.)

²⁰ Akademia Zamojska. *Uzupełniające badania architektoniczne*. Wyk. Mgr I. Barwnik, mgr. H. Kosiniec, Warszawa 2013 tom III – *Sprawozdanie z badań odkrywkowych, stratygraficznych i identyfikacyjnych polichromii Akademii Zamojskiej* S. Pawełkiewicz

- Polichromia brązowo-złota i beżowo- brązowa w pasy (kanelowane kolumny)(pom. W1.3.)
- Polichromia błękitna (pom.W.1.9.)
- Polichromia różowo-fioletowa (pom.N1.12)

XX wieczne:

- Tynki cementowe
- Lamperie XX- wieczne olejne w różnych kolorach
- Polichromia bordowo-złota (pom.W1.8)
- Relikty XX-wiecznej dekoracji (W1.4, W1.5, W1.6)
- Polichromia z okresu okupacji niemieckiej (pom. N1.11)

VI. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

1. Stan zachowania wypraw tynkarskich elewacji

Występujące na płaszczyznach ścian tynki składają się z pierwotnych wypraw wapiennopiaskowych zachowanych w nieznanym procencie, oraz wtórnych wierzchnich warstw wapienno-piaskowych, wapienno-cementowych, cementowych i gipsowych uzupełnień.

Podczas przebudowy budynku na początku XIX wieku na pierwotnych, zniszczonych wyprawach wapiennych wykonano późniejsze wyprawy tynkarskie wapienno-piaskowe, zasłaniając całkowicie oryginał.

Głównym czynnikiem wpływającym na stan zachowania są źle przeprowadzone remonty i naprawy.

Wyprawy tynkarskie są niestabilne, ich spistość a co za tym idzie funkcje nośne są niewystarczające.

Miejscowo pojawiają się spękania, rozwarstwienia i ubytki wierzchnich warstw wypraw tynkarskich. Spękania miejscowo mają charakter głęboki i możliwym jest że przechodzą również przez mur.

W okresie eksploatacji budynku powierzchnia wypraw tynkarskich poddana została wielokrotnym naprawom. Wykonywano je z użyciem wtórnych wypraw wapienno-piaskowych oraz współczesnych gipsowych. Przeprowadzone prace nie zahamowały procesu degradacji

tynków. W zewnętrznych warunkach atmosferycznych powstały dalsze uszkodzenia na skutek kondensacji wilgoci pod warstwą powłoki malarskiej mającej zbyt duży opór dyfuzyjny. W wielu miejscach występują zniszczenia w postaci spękań, odspojień, rozwarstwień powierzchniowych oraz lokalnych zróżnicowanej wielkości ubytków, uszkodzeń wymagających naprawy.

Zwraca uwagę degradacja struktury tynków szczególnie w dolnych partiach ścian oraz w miejscach narażonych na bezpośrednie oddziaływanie intensywnych opadów atmosferycznych. Jest to szczególnie wyraźne na elewacji od strony ul. Akademickiej. W strefie cokołowej widoczne są wysolenia i obszary zawilgocenia związane z migracją kapilarną wody, skutkujące dezintegracją struktury tynku.

Ze względu na funkcje użyteczności publicznej i ekspozycję w miejscu strategicznym historycznie i społecznie okresowe naprawy elewacji były przeprowadzane systematycznie przy użyciu środków ogólnodostępnych nie spełniających wymogów dla produktów stosowanych przy renowacji obiektów zabytkowych.

Powłoki malarskie zastosowane na elewacji kruszą się i łuszczą odsłaniając partie tynku. Świadczy to o użyciu niewłaściwych farb, które uszczelniając powierzchnię nie pozwalają na swobodny przepływ pary wodnej przez powłoki budowlane. Ponadto użyte do remontów farby mają niewłaściwy współczynnik załamania światła, co sprawia że niemalże „błyszczą” się. Jest to wyjątkowo niepożądane w przypadku historycznych obiektów zabytkowych o charakterystycznej matowej optyce powierzchni. Powłoki malarskie są mocno spękane, miejscami odspajają się w formie pustych, rozległych pęcherzy.

Ponadto, na podstawie badań konserwatorsko-architektonicznych stwierdzono mocne zagrzybienie wypraw tynkarskich co również jest spowodowane użyciem niewłaściwych, szczelnych lub zbyt nasiąkliwych materiałów do okresowych remontów budynku.

Powierzchnia tynków jest opracowana w sposób niejednorodny i „niechlujny” co wpływa znacząco na estetykę budynku.

W obrębie I-go pietra farba wierzchniowa została wypłukana, uwidaczniając partie „gołego” tynku. Występują tam wyługowania powierzchni wypraw i rozwarstwienia wynikające z bezpośredniego działania wody opadowej i ujemnych temperatur w okresie zimowym.

Zniszczenia mają związek także z funkcjonującymi przez dłuższy, czas wadliwymi obróbkami blacharskimi. Zły stan techniczny obróbek blacharskich, odkształcenia i nieszczelności rynien, niedrożność rur spustowych, skutkowały zawilgoceniem tynków

i mikrobiologicznym zakażeniem grzybami i porostami. Miejsca te są osłabione co skutkuje dezintegracją strukturalną wypraw tynkarskich, spękaniami, rozwarstwieniami, ubytkami tynków i warstw malarskich.

Największe zniszczenia na elewacji przedstawia narożna skarpa. Jest ona narażona na bezpośrednie działanie wody poprzez charakterystyczną pochyłość. Powłoki malarskie są zatem wypłukane i przetarte. Dolna część skarpy ma mocno niestabilne wyprawy tynkarskie a całość pokryta jest nalotem glonów i pleśni.

Ogół czynników destrukcyjnych oraz stopień degradacji wypraw tynkarskich wskazują na konieczność podjęcia prac konserwatorskich i konserwatorsko – budowlanych, które trwale wyeliminują procesy niszczące i przywrócą walory techniczne i estetyczne elewacji.

2. Stan zachowania detalu sztukatorskiego elewacji

Obecny detal jest zminimalizowany do gzymsu między parterem a I piętrem, gzymsu wieńczącego, parapetów podokiennych oraz skromnego portalu wejścia od ul. Akademickiej. Detal ten jest wtórny i w żadnym stopniu nie odzwierciedla dekoracji oryginalnego wystroju Akademii. Obecny detal jest wykonany techniką ciągnioną w tynku i przedstawia zniszczenia typowe dla wypraw. Największe zniszczenia występują w miejscach niedrożnych rur spustowych. Obecność inwazyjnej wody wnikałej w tynki spowodowała odspojenie partii wypraw i osłabienie strukturalne całości detalu.

Detal jest tak samo jak cała elewacja został wielokrotnie przemalowany farbami dyspersyjnymi.

3. Stan zachowania wnętrza.

Wnętrza ze względu na użytkowy charakter zostały wielokrotnie przemalowane. Na podstawie badań stwierdzono że zaprawy są w bardzo złym stanie. Ich spistość jest znikoma, sypią się i brak im wytrzymałości mechanicznej. Badania wykazały także obecność mocnego zagrzybienia pobiał i wypraw. W parterowej części budynku w dolnej części ścian ujawnia się obecność soli.

Stan zachowania oryginalnych polichromii jest trudny do oszacowania gdyż wiedza o nim pochodzi jedynie z odkrywek i niewielkich odsłoniętych partii. Na tej podstawie można przypuszczać że polichromie XVIII – wieczne zostały mechanicznie pouszkadzane w celu zwiększenia przyczepności kolejnych zapraw, zostały wykonane tzw. nasieki. Stan zachowania

malowideł jest bardzo zły, dlatego po ich odkryciu zostały one zabezpieczone poprzez licowanie. Warstw malarska jest silnie przetarta, a kompozycja mało czytelna. Dokładny zakres XVIII wiecznych wymalowań nie jest znany.

Odsłonięte fragmenty XIX-wiecznych polichromii są przetarte. Adhezja warstw malarskich do podłoża jest dość dobra. Odsłonięte polichromie XX wieczne, są w dobrym stanie.

4. Stan zachowania portali kamiennych wewnątrz budynku.

Portale kamienne wykonane z piaskowca są mocno zniszczone. Zniszczenia mają charakter mechaniczny i są rozległe. We wcześniejszych latach usunięto wystające części portali w celu zlicowania z powierzchnią ściany. Na kamieniu zachowały się resztki polichromii.

VII. ANALIZA WARTOŚCIUJĄCA

Budynek Akademii Zamojskiej posiada wysoką wartość historyczno-naukową. Ze względu na jego wiek i stan zachowania stanowi świadectwo przemian nie tylko architektonicznych, ale też artystycznych czy społecznych. Z uwagi na to, że w budynku zachowały się nawarstwienia z różnych okresów czasu stanowi on doskonałe źródło wiedzy i obiekt badań dla specjalistów wielu dyscyplin – historyków, historyków sztuki, archeologów, architektów czy konserwatorów. Gmach Akademii przedstawia również wysoką wartość historyczno- emocjonalną. Z Akademią związani byli nie tylko architekci tacy jak Andrea dell' Aqua, ale także znani przedstawiciele kolejnych epok historycznych. Liczne nawarstwienia stanowią świadectwo czasów, w których powstały, a tym samym wywołują świadomość historii. Nie bez wpływu na wartość emocjonalną budynku Akademii pozostaje jego położenie - od wieków jest integracyjnym elementem krajobrazu Zamościa. Budynek pomimo licznych przebudów zachował patynę będącą wynikiem wielowiekowego użytkowania.

Zachowane elementy polichromii czy detalu architektonicznego np. portale kamienne posiadają wartość historyczno-artystyczną i dlatego należy je bezwzględnie zachować. Aktualne wykończenie wnętrz i elewacji nie przedstawia wysokiej wartości artystycznej. Jakość użytych rozwiązań formalnych (rodzaj tynków, farb na elewacji czy we wnętrzach) są nieduże. Na podstawie badań oraz materiałów ikonograficznych można przypuszczać, że w okresie XVIII wieku budynek posiadał wysoką wartość artystyczną. Z tego powodu zaleca się odtworzenie pierwotnego detalu architektonicznego tj. portali wejściowych, gzymsów nadokiennych i usunięcie przemurowań arkad oraz odtworzyć pilastry przy arkadach. Należy

także powrócić do XVIII- wiecznej kolorystyki elewacji wraz z dekoracjami malarskimi, a także przywrócić dachy mansardowe z lukarnami. Zaleca się również pełne odsłonięcie i zabezpieczenie XVIII wiecznych polichromii we wnętrzach oraz ich uzupełnienie.

Z racji swojej funkcji szkoły w czasach przeszłych i obecnie obiekt posiada wartość użytkową.

VIII. ZALECENIA KONSERWATORSKIE

Ze względu na wysoka wartość oryginalnego wystroju elewacji i wnętrza oraz cenny układ bryły zaleca się przywrócenie obiektowi wystroju sprzed XIX wiecznej przebudowy. Dokładne i kilkakrotnie badania architektoniczne i konserwatorskie dają niemalże pełny obraz wyglądu budynku w stanie pierwotnym. Należy jednakże pamiętać że badania wykonane były miejscowo i nie można stwierdzić jaki jest zasięg i stan zachowania oryginalnych powłok, co nakłada na wykonawców prac konserwatorsko-remontowych

ostrożność w celu zapobieżenia uszkodzenia cennych relikwów oryginału. Ponadto adaptacja budynku musi wpisać się w jego dzisiejszą funkcję użyteczności na potrzeby szkolnictwa, zatem nie jest możliwe nadanie niektórym pomieszczeniom charakteru jedynie świadka przeszłości z pominięciem funkcji użytkowej.

Elewacje zewnętrzne:

- przywrócenie dachu mansardowego z lukarnami widocznego na inwentaryzacji z roku 1809 odzwierciedlającej XVIII wieczny wygląd Akademii. Dach jest elementem w zdecydowanym stopniu świadczącym o charakterze całej bryły,
- odtworzenie kompozycji elewacji południowej i północnej poprzez przywrócenie otworów okiennych przekształconych lub zabudowanych w XIX wieku – 1 i 2 oś od zachodu; rekonstrukcja obramień okiennych na elewacjach na podstawie dokumentacji i wyników badań architektonicznych ²²,
- przywrócenie otworu okiennego na osi elewacji północnej, jednak ze względu na jego obecną wartość użytkową jako otworu drzwiowego można rozważać jego pozostawienie, aczkolwiek sugeruje się opracowanie jego obramienia w formie nawiązującej do

²² *Zamość Akademia. Badania architektoniczno- konserwatorskie*, wyk. Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków Politechniki Krakowskiej, prof. Dr W. Zin, do. W. Grabski, dr. Inż. Arch. M.

charakteru całości; należy również wyeksponować relikty dekoracji malarskiej wokół rzeczzonego otworu drzwiowego

- odtworzenie pierwotnej dekoracji malarskiej z XVIII w. tj. czerwonej polichromii w formie pasów i luster, jeśli w trakcie odślaniania oryginalnych powłok na elewacji wschodniej malarskich ujawnią się dekoracje malarskie w formie wici roślinnych (palmetek) postuluje się o ich stabilizację i zabezpieczenia oraz rekonstrukcje w miejscach ich braku.
- odtworzenie detalu architektonicznego w formie portali oraz obramień okiennych, gzymsów nadokiennych na podstawie ikonografii Akademii, wyników dotychczasowych badań oraz na traktatów i wzorników architektonicznych z XVII-XVIII w.

Elewacje dziedzińca:

- usunięcie zamurowań i odtworzenie arkad wraz z detalem architektonicznych w formie pilastrów, gzymsów impostowych i archiwolt (oryginalny detal nie zachował się lecz na podstawie dotychczasowych badań, wzorników architektonicznych oraz analogii formalnych możliwa jest jego rekonstrukcja)

Wnętrza

- zachowanie fragmentów XIX wiecznej czarnej lamperii z czerwonym paskiem a w miejscach gdzie nie występują ich rekonstrukcję (w pomieszczeniach W1.10, N1.9, S1.10, E2, S2, E1.1), miejsca styku sklepień ze ścianami proponuje się na wzór historycznego wystroju, podkreślić korespondującym z lamperią czarnym paskiem.
- konserwacja i restauracja polichromii w pomieszczeniu S 1.6, ze względu na podobny charakter wnętrz S1.7 i S1.5 możliwe wystąpienie analogicznych polichromii i ich konserwacji,
- zachowanie i zabezpieczenie reliktu ornamentu romboidalnego w pomieszczeniu E1.4, w przypadku odkrycia podobnych elementów podczas usuwania nawarstwień odtworzenie wymalowania w charakterze całości,

- w pomieszczeniach skrzydła zachodniego zachowanie polichromii z XX w. Polichromie pomieszczenia W1.8 są szczególnie cenne i należy poddać je konserwacji. Stan zachowania polichromii w auli jest bardzo zły i nie kwalifikuje się do konserwacji.

XIX. PROGRAMY PRAC KONSERWATORSKICH

1. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH WYPRAW TYNKARSKICH ELEWACJI

1. Usunięcie wtórnych wypraw tynkarskich, odkucie ich sposobem mechanicznym aż do odsłonięcia pozostałości oryginalnych powłok XVIII wiecznych. Ze względu na wysoki poziom trudności prac muszą być one prowadzone pod nadzorem wykwalifikowanego konserwatora.
2. Dezynfekcja powierzchni tynków preparatem biobójczym, zabieg należy przeprowadzić dwukrotnie.
3. Podklejenie oryginalnych tynków przy użyciu preparatów do stabilizacji odspojonych wypraw na bazie wapna dyspergowanego i wypełniaczy mineralnych np. [REDACTED]
4. Wzmocnienie podłoża i starych tynków preparatem [REDACTED], lub jeśli zasięg destrukcji tynków jest daleko posunięty wzmocnienie wypraw preparatem [REDACTED]. Należy dołożyć starań by nasycenie preparatami było głębokie i dokładne. Zastosowanie odpowiedniego preparatu będzie określone dopiero po odkryciu oryginalnych tynków i analizie spistości oryginalnych tynków.
5. W przypadku głębszych ubytków lica muru wymiana zdegradowanych cegieł, przemurowanie z użyciem zaprawy hydraulicznej na bazie cementu trasowego, np. [REDACTED]. Do przemurówek należy użyć cegły historycznej, niezasolonej.
6. W partiach cokołowych wykonanie tynków renowacyjnych zgodnych z normami i posiadających certyfikat WTA. Wykonanie tynków dokładnie z zaleceniami producenta, zwracając uwagę na normatywne sezonowanie warstw. Zastosowanie zaprawy trasowo-cementowej, np. [REDACTED] jako krzyżowej obrzutki przyczepnej na 50 % powierzchni muru. Po 1 – 2 dniach zastosowanie renowacyjnego, szerokoporowego tynku trasowego np. [REDACTED], na bazie wapna trasowego i piasku dolomitowego, odpornego na działanie mrozu, do murów zawilgoconych. Grubość tynku od 2-4 cm.

7. Naprawa spękań statycznych, wypełnienie szczelin metodą iniekcji renowacyjną zaprawą trasową [REDACTED] z dodatkowym wzmocnieniem uzupełnień prętami z włókna węglowego, np. [REDACTED], licowanie ubytków warstwy wypraw tynkarskich zaprawą [REDACTED] wykonanie uzupełnienia na siatce pancernej z włókna węglowego.
8. Naprawa głębokich spękań starych wypraw tynkarskich trasową renowacyjną zaprawą tynkarską [REDACTED] z dodatkowym wzmocnieniem uzupełnień siatką pancerną z włókna węglowego.
9. Uzupełnienie drobnych rys i spękań starych wypraw tynkarskich wapienno-cementową renowacyjną zaprawą szpachlową [REDACTED]
10. Całościowe odtworzenie powierzchni wypraw tynkarskich zgodnie z wymaganą fakturą wapienną renowacyjną zaprawą tynkarską [REDACTED] ewentualnie wykończonego szlichtą o mniejszym ziarnie [REDACTED].
11. Zabezpieczenie wypraw tynkarskich w miejscach szczególnie narażonych na opady atmosferyczne, hydrofobizacja preparatem „pod farbę” [REDACTED]
12. Wykonanie powłok malarskich powierzchni wypraw tynkarskich ścian zewnętrznych farbą krzemianową bez dodatku bieli tytanowej, np. [REDACTED] lub farbą wapienną z dodatkiem bieli tytanowej [REDACTED], malowanie zgodnie z projektowaną kolorystyką.*

Propozycja kolorystyczna:

Detal - czerwień żelazowa – [REDACTED] (należy pamiętać że intensywna kolorystyka może być trudna do uzyskania w technice wapiennej)

Tło elewacji – [REDACTED]

***Dobór odpowiedniej kolorystyki należy poprzedzić wykonaniem prób wymalowań na elewacji budynków oraz po ich akceptacji przez odpowiednie służby konserwatorskie!**

2. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH POLICHROMII ŚCIENNYCH WE WNĘTRZACH BUDYNKU

Polichromie XVIII-wieczne

Sporządzenie dokładnej dokumentacji fotograficznej.

1. Usunięcie wtórnych wypraw metodami mechanicznymi – skalpele, ostukiwanie młoteczkami, ewentualne zastosowanie wytwornicy pary wodnej do rozmiękczenia wtórnych nawarstwień.

1. Usunięcie zabezpieczeń malowideł z gazy przy pomocy wytwornicy pary wodnej lub delikatnego nasączenia wodą lub innym odpowiednim rozpuszczalnikiem dobranym po wykonaniu prób na obiekcie.

3. Doczyszczanie malowideł z resztek pobiał i wypraw:

- gumki typu wish-up, miękkie szczoteczki

-rozcieńczony kwasem octowym – roztwór 5% lub środkami powierzchniowoczynne np. [REDACTED]

2. Podklejenie odspojonych tynków metoda iniekcyjną. Wstępne ostrzykanie miejsc wyznaczonych do podklejenia 40% roztworem alkoholu etylowego, a następnie iniekcja preparatem mineralnym [REDACTED]

*Należy pamiętać o odpowiednim zabezpieczeniu-stemplowaniu podklejanych miejsc w celu uniknięcia zarwania nawilżonego i osłabionego tynku. Stemple powinny pozostać na swoich miejscach co najmniej dobę.

6. Podklejenie mniejszych rozwarstwień i łusek polichromii metodą iniekcyjną preparatem [REDACTED] po uprzednim zwilżeniu 40% roztworem alkoholu etylowego.

7. Wykonanie uzupełnień ubytków w tynkach np. po nasiekach, zaprawą przygotowaną z trzech części wypłukanego i przesianego drobnego piasku kwarcowego, jednej części wapna dołowanego dobrej jakości i około 5 ml. dyspersji [REDACTED]. Kity należy zakładać w miejscach ubytków i opracowywać na mokro małymi gąbkami.

8. Zabezpieczenie malowideł 4% roztworem [REDACTED] w toluenie.

9. Wykonanie scalania kolorystycznego ubytków polichromii i kitów metoda graficzną – kropką, z uprzednim podmalowaniem metodą lawowania. Do retuszu należy wykorzystać farby przygotowane i suchych pigmentów w spoiwie z polialkoholu 5% lub akwareli dobrej jakości.

10. Ponowne zabezpieczenie malowideł 4% roztworem [REDACTED] w toluenie.

11. Wykonanie końcowej dokumentacji konserwatorskiej

Polichromie XIX-wieczne

Sporządzenie dokładnej dokumentacji fotograficznej.

1. Usunięcie wtórnych warstw malarskich metodami mechanicznymi – skalpele, lub chemicznymi używając preparatu do usuwania powłok dyspersyjnych [REDACTED] po uprzednim wykonaniu prób *in situ*.
2. Doczyszczanie malowideł z resztek pobiał i warstw malarskich:
 - rozcieńczony kwasem octowym – roztwór 5% lub środkami powierzchniowo-czynne np. [REDACTED]
3. Podklejenie odspojonych tynków metodą iniekcyjną. Wstępne ostrzykanie miejsc wyznaczonych do podklejenia 40% roztworem alkoholu etylowego, a następnie iniekcja preparatem mineralnym [REDACTED]

*Należy pamiętać o odpowiednim zabezpieczeniu-stemplowaniu podklejanych miejsc w celu uniknięcia zarwania nawilżonego i osłabionego tynku. Stemple powinny pozostać na swoich miejscach co najmniej dobę.

4. Podklejenie mniejszych rozwarstwień i łusek polichromii metodą iniekcyjną preparatem [REDACTED], po uprzednim zwilżeniu 40% roztworem alkoholu etylowego.
5. Wykonanie uzupełnień ubytków w tynkach np. po nasiekach, zaprawą przygotowaną z trzech części wypłukanego i przesianego drobnego piasku kwarcowego, jednej części wapna dołowanego dobrej jakości i około 5 ml. dyspersji [REDACTED]. Kity należy zakładać w miejscach ubytków i opracowywać na mokro małymi gąbkami.
6. Większe ubytki zapraw uzupełnić gotową zaprawą wapienna [REDACTED] [REDACTED]
7. Zabezpieczenie malowideł 4% roztworem [REDACTED] w toluenie.
8. Wykonanie scalania kolorystycznego ubytków polichromii i kitów metodą scalania imitatorskiego. Do retuszu należy wykorzystać farby akrylowe dobrej jakości lub farby przygotowane i suchych pigmentów w spoiwie z polialkoholu 5% .
9. Ponowne zabezpieczenie malowideł 4% roztworem [REDACTED] w toluenie.
10. Wykonanie końcowej dokumentacji konserwatorskiej.

Polichromie XX-wieczne

1. Sporządzenie dokładnej dokumentacji fotograficznej.

2. Usunięcie wtórnych warstw malarskich metodami mechanicznymi – skalpele, lub chemicznymi używając preparatu do usuwania powłok dyspersyjnych [REDACTED] po uprzednim wykonaniu prób in situ.

3. Doczyszczanie malowideł z resztek pobiał i warstw malarskich:

a. - rozcieńczony kwasem octowym – roztwór 5% lub środkami powierzchniowo-czynne np. [REDACTED]

4. Podklejenie odspojonych tynków metodą iniekcijną. Wstępne ostrzykanie miejsc wyznaczonych do podklejenia 40% roztworem alkoholu etylowego, a następnie iniekcja preparatem mineralnym [REDACTED].

*Należy pamiętać o odpowiednim zabezpieczeniu-stemplowaniu podklejanych miejsc w celu uniknięcia zarwania nawilżonego i osłabionego tynku. Stemple powinny pozostać na swoich miejscach co najmniej do 6 miesięcy.

5 Podklejenie mniejszych rozwarstwień i łusek polichromii metodą iniekcijną preparatem [REDACTED], po uprzednim zwilżeniu 40% roztworem alkoholu etylowego.

6 Wykonanie uzupełnień ubytków zaprawą przygotowaną z 3 części wypłukanego i przesianego drobnego piasku kwarcowego, jednej części wapna dołowanego dobrej jakości i około 5 ml. dyspersji [REDACTED]. Kity należy zakładać w miejscach ubytków i opracowywać na mokro małymi gąbkami.

7 Większe ubytki zapraw uzupełnić gotową zaprawą wapienną [REDACTED] [REDACTED].

8 Zabezpieczenie malowideł 4% roztworem [REDACTED] w toluenie.

9 Wykonanie scalania kolorystycznego ubytków polichromii i kitów metodą scalania imitatorskiego oraz rekonstrukcja wymalowani na podstawie zachowanych zdjęć archiwalnych (dokumentacja fotograficzna) Do retuszu należy wykorzystać farby alkidowe [REDACTED]

10. Ponowne zabezpieczenie malowideł 4% roztworem [REDACTED] w toluenie.

11. Wykonanie końcowej dokumentacji konserwatorskiej.

4. PPROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH DLA DETALU ARCHITEKTONICZNEGO KAMIENNEGO

1. Sporządzenie dokładnej dokumentacji fotograficznej.

2. Oczyszczenie powierzchni portali z zabrudzeń powierzchniowych przy użyciu wytwornicy pary wodnej i ewentualnie delikatnych detergentów.

3. Wykonanie kompresów z wody demineralizowanej w celu wyekstrahowanie soli oraz resztek preparatów chemicznych.

■ Wzmocnienie strukturalne kamienia preparatem do strukturalnego wzmacniania kamienia na bazie estrów kwasu krzemowego np. ■

5. Wykonanie uzupełnień brakujących elementów stosując zaprawy mineralne do uzupełnień kamienia:

■ wykonanie rdzenia, założenie uzupełnień powyżej 1 cm głębokości – rekonstrukcja zbitych elementów portali na wzmocnieniu z prętów nierdzewnych np. ■

- wykończenie powierzchni rekonstruowanych szpachlówką do uzupełnień piaskowca ■ w odpowiednio dobranym kolorze wg palety ■

■ Wykonanie kitów w miejscach ubytków kamienia szpachlówką do uzupełnień piaskowca ■ w odpowiednio dobranym kolorze wg palety ■

5. Zabezpieczenie całości portalu preparatem na szkle wodnym potasowym metodą pędzlowania np. ■

6. Scalenie kolorystyczne kitów w kolorze oryginału farbami laserunkowymi do piaskowca np. ■ w spoiwie ■

■ Wykonanie rekonstrukcji ewentualnych barwnych warstw malarskich farbami laserunkowymi do piaskowca np. ■ w spoiwie ■

8. Wykonie końcowej dokumentacji konserwatorskiej.

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Fot. nr 1. Elewacja wschodnia, stan 2013. *Fot N. Pawłowska*

Fot. nr 2. Elewacja wschodnia, stan 2013. *Fot N. Pawłowska*

Fot nr 3. Elewacja północna, stan 2013 r. *Fot. N.Pawłowska*

Fot nr 4. Elewacja północna, widok na przybudówkę, stan 2013 r.

Fot. N.Pawłowska

Fot nr 5. Elewacja północna, widoczna część przybudówki, stan 2013 r.

Fot. N.Pawłowska

Fot nr 6. Elewacja zachodnia, stan 2013 r. *Fot. N.Pawłowska*

Fot nr 7. Południowo-zachodni narożnik budynku -skarpa, stan 2013 r.

Fot. N.Pawłowka

Fot nr 8. Południowo-zachodni narożnik budynku -skarpa, stan 2013 r.

Fot. N.Pawłowka

Fot nr 9. Elewacja południowa, stan 2013 r., *Fot. N.Pawłowska*

Fot nr 10. Elewacja południowa, zbliżenie stolarki okiennej, stan 2013 r.,
Fot. N.Pawłowska

Fot nr.11. Zbliżenie zniszczeń warstwy malarskiej, stan 2013..*Fot N.Pawłowska*

Fot nr.12. Zbliżenie nierówności i niedokładnego wykonania elewacji, stan 2013.

Fot N.Pawłowska

Fot nr 13. Elewacja północna, zbliżenie pęknięć elewacji, stan 2013. *Fot. N.Pawłowska*

Fot nr.14. Elewacja zachodnia, zniszczenia trefy cokołowej przy ujściu rynny, stan 2013., *Fot. N.Pawłowska*

Fot nr15. Elewacja zachodnia, zniszczenia górnej partii elewacji, stan 2013.

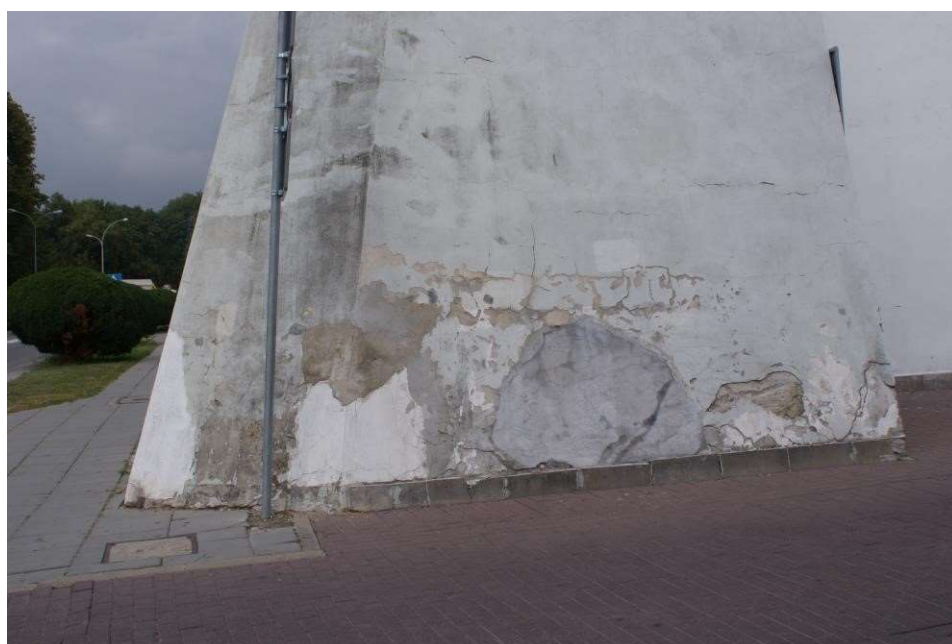
Fot. N.Pawłowska

Fot nr 16. Elewacja zachodnia, zniszczenia strefy cokołowej, stan 2013. *Fot N.Pawłowska*

Fot nr 17. Elewacja zachodnia, portal wejściowy. Fot N, Pawłowska

Fot nr 18. Południowo-zachodni narożnik, zbliżenie zniszczeń partii cokołowej skarpy.

Fot. N. Pawłowska

Fot nr 19. Elewacja południowa, zbliżenie zniszczeń warstwy malarskiej, stan 2013,

Fot N.Pawłowska

Fot nr 20. Korytarz wejściowy, stan 2013. *Fot N.Pawłowska*

Fot nr 21. Korytarz wejściowy, stan 2013, widoczne zniszczenia warstwy malarskiej, zasolenia. Stan 2013. *Fot N. Pawłowska*

Fot nr 22. Korytarz wejściowy, stan 2013, zniszczenia spowodowane przez sole, stan 2013. *Fot N. Pawłowska*

Fot nr 23. Fotografia jednego z korytarzy, widoczny układ przęsłowy, stan 2013.

Fot. N.Pawłowska

Fot.nr 24. Zbliżenie przęsła sklepiennego o układzie krzyżowym, stan 2013.

Fot N.Pawłowska.

Fot nr 25. Relikty polichromii ściennych z lat 20-tych XX wieku. *Fot. N.Pawłowska*

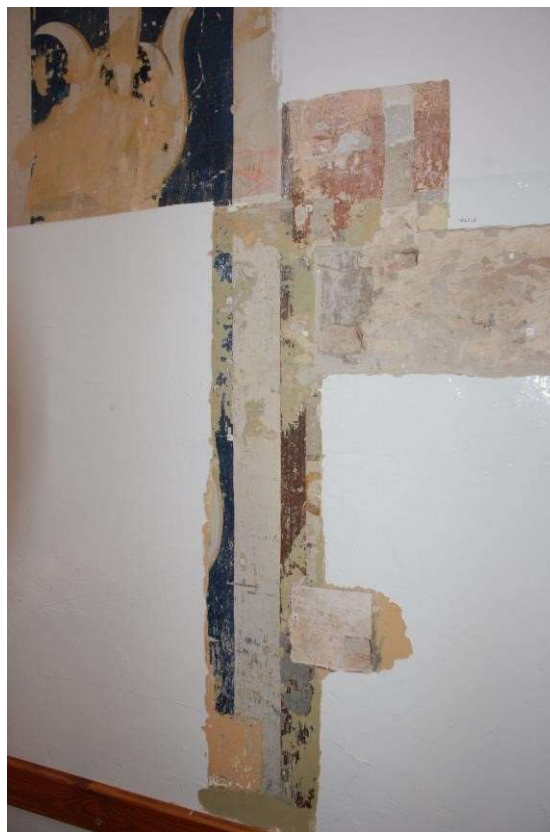
Fot nr 26. Relikty polichromii ściennych z lat 20-tych XX wieku. *Fot. N.Pawłowska*

Fot nr 27. Fotografia archiwalna pomieszczenia W1.2. (1929 r.) -
<http://fotopolska.eu/219534,foto.html>

Fot nr 28. Fotografia archiwalna auli. Dekoracja malarska przykrywa metalowe ściągi
 (1929r.) - <http://fotopolska.eu/219537,foto.html>

Fot nr 29. Odkrywki sondażowe, widoczne polichromie ściennych z lat 20-tych XX wieku oraz wcześniejsze XIX wieczne. *Fot. N.Pawłowska*

Fot.nr 30. Fotografia odsłoniętych malowideł XVIII-wiecznych z zabezpieczeniami, stan 2013r. *Fot N.Pawłowska*

Fot.nr 31. Fotografia odsłoniętych malowideł XVIII-wiecznych z zabezpieczeniami, stan 2013r. *Fot N.Pawłowska*

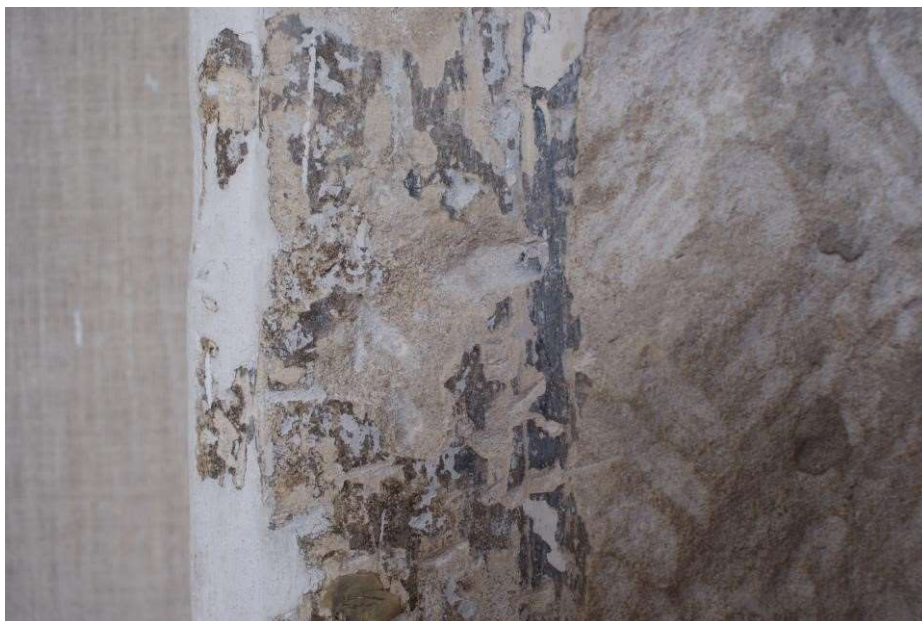
Fot.nr 32. Fotografia odsłoniętych malowideł XVIII-wiecznych z zabezpieczeniami, stan 2013r. *Fot N.Pawłowska*

Fot. nr 33. Fotografia fragmentu malowidła XVIII-wiecznego poddanego konserwacji, stan 2013r. Fot N.Pawłowska

Fot nr 35. Widok zachowanego portalu kamiennego w jednym z korytarzy budynku,
stan 2013. Fot N.Pawłowska

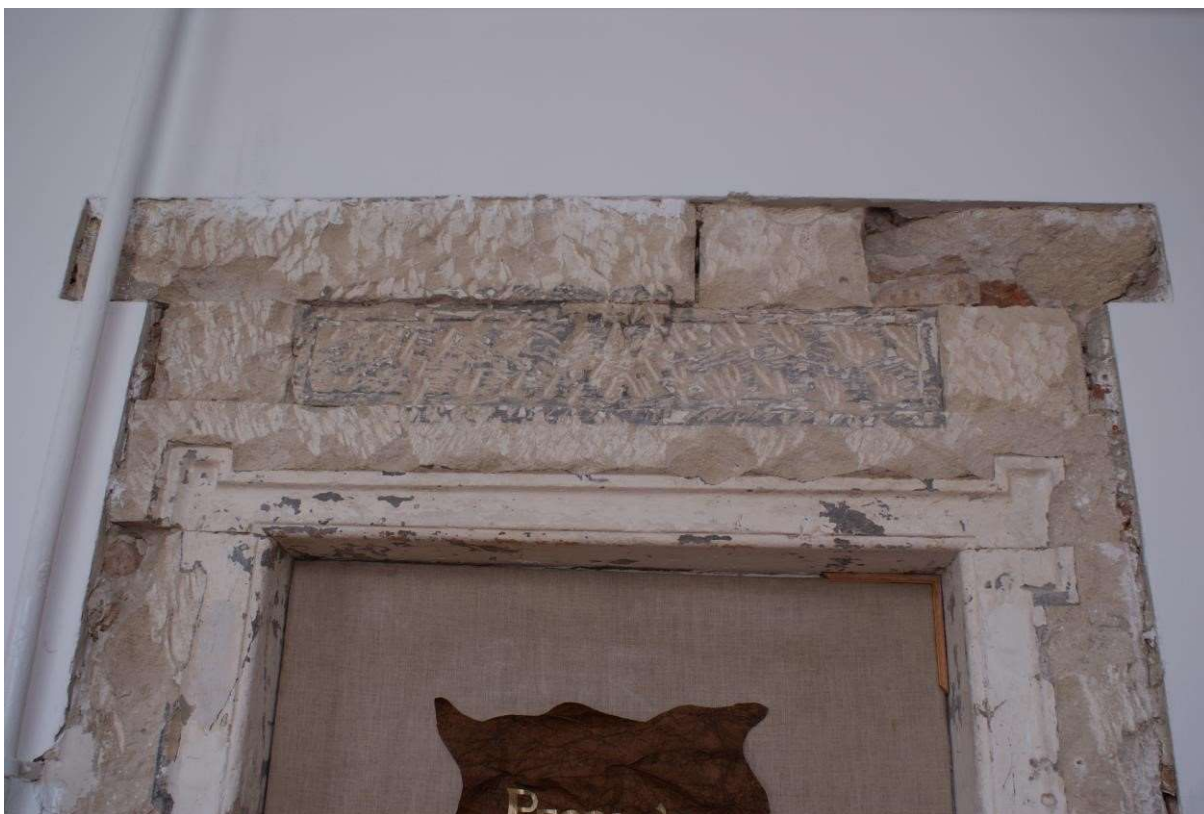
Fot nr 36. Zbliżenie fragmentu kamiennego portalu, widoczne zniszczenie i ubytki, stan 2013.

Fot N.Pawłowska

Fot nr 37. Zbliżenie fragmentu kamiennego portalu, widoczne zniszczenie i ubytki, stan 2013.

Fot N.Pawłowska

Fot nr 38. Zbliżenie fragmentu kamiennego portalu, widoczne zniszczenie i ubytki, stan 2013.

Fot N.Pawłowska